

Innholdsoversikt

1. Innledning	3
1.1. <i>Emnet</i>	3
1.2. <i>Åpner disposisjonsretten for en omgåelse av arveloven?</i>	4
2. Arvelovens pliktdelsregler	5
2.1. <i>Innledning</i>	5
2.2. <i>Historisk linjer</i>	6
2.3. <i>Arvelovens pliktdel anno 2006</i>	7
2.3.1. <i>Legislative hensyn</i>	8
2.3.2. <i>Hvem er det lovgiver vil beskytte?</i>	9
2.4. <i>Oppsummering pliktdelsinstituttet</i>	10
3. Forsikringsinstituttet og den frie disposisjonsrett	11
3.1. <i>Forsikringslovens opprinnelse</i>	11
3.1.1. <i>Behovet for en revisjon av en 50 år gammel lov</i>	11
3.2. <i>Den nye forsikringsavtaleloven</i>	12
3.3. <i>Begunstigelsesinstituttet</i>	12
3.3.1. <i>Begunstigelsesinstituttets omfang i loven av 1930</i>	13
3.4. <i>Forsikringsavtalelovens nye fordelingsmodell</i>	14
3.4.1. <i>En forsikringsbransje i endring</i>	14
3.4.2. <i>Fal §§ 15-1 og 15-2</i>	14
3.4.2. <i>Legislative hensyn</i>	15
3.4.3. <i>Livsforsikringenes funksjon</i>	16
3.4.4. <i>Hensynet til en rask utbetaling</i>	17
3.4.5. <i>Særlig om fal § 15-6</i>	18
3.5. <i>Særlig fordelingsmodell for oppspart kapital?</i>	18

4. Særlig om Rt. 2003 s. 92 - Munkvold	21
4.1. <i>Problemstillingen</i>	21
4.2. <i>Saksøkers anførsler</i>	21
4.3. <i>Domslutningen</i>	21
4.4. <i>Min vurdering av Rt. 2003 s. 92</i>	22
4.4.1. <i>Verdikonto</i>	22
4.4.2. <i>Fri disponering av oppspart kapital</i>	23
4.4.3. <i>Hva er en forsikringssum?</i>	25
4.4.4. <i>Kredittilsynet</i>	26
4.4.5. <i>Bransjepraksis</i>	27
4.5. <i>Oppsummering</i>	28
5. Dagens forsikringsprodukter	29
5.1. <i>Kort om produktutviklingen</i>	29
5.2. <i>Fondssparing og garantert avkastning</i>	29
5.2.1. <i>Innledning</i>	29
5.2.2. <i>Produktene</i>	30
5.3. <i>Hvordan fordele oppspart kapital ved død på disse produktene?</i>	31
6. Avsluttende vurdering	32
6.1. <i>En uakseptabel ordning som strider arvelovens regler?</i>	32
6.2. <i>Bør loven revideres?</i>	33
Litteraturliste m.m.	35

1. Innledning

1.1. Emnet

På bakgrunn av den stadige utviklingen innenfor kombinerte spare- og kapitalforsikringer vil jeg, med et særlig fokus på produktutviklingen i privatmarkedet, gjennomgå begunstigelsesinstituttet i lys av pliktdelsinstituttet.¹ Målsettingen er å ta stilling til hvordan man skal tolke forsikringsavtalelovens fordelingsregler for oppspart kapital, når den oppsparte kapitalen skal fordeles ved forsikringstakers død.²

I forarbeidene til forsikringsavtaleloven av 1989 (fal), ble det foreslått at en "forsikringssum" skal fordeles i henhold til en særskilt fordelingsmodell som følger av forsikringsavtaleloven kapittel 15. Bakgrunnen for dette var at lovutvalget mente at forsikringsytelser har en helt spesiell karakter i forhold til andre formuesgoder.³

Lovutvalgets forslag til ny fordelingsmodell ble fulgt opp, og loven tillater i dag forsikringstaker å fordele en forsikringssum slik han selv ønsker, ved å oppnevne en begunstiget til utbetalingen. Er det ikke disponert over forsikringen, tilfaller forsikringssummen i sin helhet ektefellen. Felles for bestemmelsene er at hele forsikringssummen skal holdes utenfor formuessfæren til forsikringstakers dødsbo.⁴ Bare i de tilfeller det ikke er disponert over forsikringen, og forsikringstaker ikke har ektefelle, skal arvinger etter lov eller testament tildeles forsikringssummen. Pliktdelsreglene i arveloven (al) kapittel IV får da anvendelse jf. fal § 15-1 tredje ledd.

Som følge av endringen reiste det seg en særlig problemstilling om også oppspart kapital (forsikringens sparesaldo) omfattes av begrepet "forsikringssum", i så fall skal også sparesaldoen fordeles i samsvar med forsikringsavtalelovens fordelingsmodell. Sparesaldoen kunne for så vidt sammenlignes med et bankinnskudd, og spørsmålet ble derfor om oppspart kapital måtte fordeles etter de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler.⁵

Med utgangspunkt i det produktspekteret som fantes da loven ble utformet, ble lovens løsning at også oppspart kapital skulle fordeles etter forsikringsavtalelovens regler. Dette innebærer at verken sparesaldoen, eller selve forsikringsytelsen, som utgangspunkt er gjenstand for den formue som ligger til grunn for beregningen av pliktdelsarv etter arveloven.

Ordnningen representerte et klart brudd med tidligere lovgivning og ble til dels sterkt kritisert.⁶ Lovutvalgets flertall vant likevel frem med det synspunkt at forsikringsytelser har en så spesiell karakter at de må følge et annet fordelingsmønster enn de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler.

¹ Avhandlingen begrenses til individuelle kapitalprodukter i livsforsikring.

² Forsikringstaker er den personen som er eier av en forsikring. Se også fal § 10-2 b. I denne sammenheng vil forsikringstaker og forsikrede være samme person. Den forsikrede er det liv eller helse en forsikring er tegnet på, se fal 10-2 c.

³ NOU 1983:56 s. 109.

⁴ Se fal §§ 15-1 og 15-2.

⁵ NOU 1983:56 s. 109.

⁶ Ibid, kritikken ble særlig fremført av lovutvalgets mindretal, se s. 115-118.

1.2. Åpner disposisjonsretten for en omgåelse av arveloven?

Det har etter hvert blitt et økende fokus på sparing i forsikringer, og forsikringsbransjen har tilpasset sine produkter i takt med kundens ønsker. Dette har resultert i at dagens produkter på mange måter ikke ligner på forsikringsproduktene som eksisterte ved vedtagelsen av forsikringsavtaleloven av 1989. Dagens forsikringsprodukter tilrettelegger i stor grad sparing som ligner andre typer finansiell sparing, for eksempel høyrentekonto i bank. Disse produktene avviker sterkt fra sparemodellen til produktene som var kjent for lovgiver, både når det gjelder sparerammer og fleksibilitet. Resultatet blir at forsikringsbransjen i dag åpner for en plassering av store pengesummer i spare- og kapitalforsikringer, aktiva som ellers ville blitt fordelt ved arveskiftet.

I følge tall fra Finansnærings Hovedorganisasjon, har privatpersoner plassert sparepenger for over 140 milliarder kroner i individuelle spare- og kapitalprodukt ved utgangen av 2005.⁷ Hvorvidt oppspart kapital i dagens produktspekter skal følge forsikringsavtalelovens fordelingsmodell, blir derfor avgjørende for om livsarvinger får det de presumptivt har krav på etter arvelovens pliktdelsregler.⁸ Løsningen må følge av premisser i forarbeidene, samt en avveining mellom *pliktdelsreglene* i arveloven og *disposisjonsretten* i forsikringsavtaleloven.

Lovgivers valg av fordelingsmodell for oppspart kapital, synes langt på vei å være et resultat av de produktene som var tilgjengelige på markedet ved utformingen av lovverket. Forsikringsproduktene som ble solgt, var primært rene risikoforsikringer og sammensatte livsforsikringer.⁹ Risikoforsikringene utløste en avtalt forsikringssum, eksempelvis ved død eller uførhet. De sammensatte livsforsikringene gav i tillegg mulighet til å spare penger i forsikringsproduktet. Spareelementet var på sin side så begrenset og integrert i forsikringen at få hadde innvendinger mot å kategorisere den oppsparte kapital som en del av forsikringssummen.¹⁰ Slike begrensninger finnes nesten ikke i dagen produktspekter (se punkt 5.2.2.).

Et paradoks er at det nesten ikke stilles formkrav for oppnevning av en begunstiget etter forsikringsavtaleloven.¹¹ Forsikringstaker kan i prinsippet plassere alle sine verdier i en kapitalforsikring på dødsleiet, i den hensikt å undra verdier som etter loven tilfaller arvingene. Etter arveloven vil en slik disposisjon ikke tillegges rettsvirkninger, med mindre arvelater oppfyller formkravene for en testamentarisk disposisjon. Arvelaters disposisjoner vil likevel begrenses av de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler. Selv om hovedfokuset i avhandling knytter seg til en omgåelse av pliktdelsreglene, viser problemstillingen at kapitalplasseringen implisitt er en omgåelse av formkravene til testament. En nærmere analyse av problemstillingen vil det ikke bli redegjort for i denne sammenheng.

Spørsmålet blir følgelig om lovgiver var oppmerksom på de forsikringsprodukt som ville komme, og følgene av dem. Var lovgiver bevisst denne utviklingen, må lovgivers vilje tillegges vekt ved en tvist om fordelingen av en sparesaldo etter dagens produkter.

Står vi derimot overfor en utvikling lovgiver ikke hadde forutsett, blir vurderingen om lovens forarbeider må tolkes innskrenkende. Resultatet kan da bli at man må falle tilbake på de

⁷ http://www.fnh.no/Endelig_livstatistikk_4_kvartal_2005_PDGIQJ245105.pdf.file, se side 10.

⁸ Se arvelovens kapittel IV. Problemstillingen vil også ha en side mot kreditorenes dekningsrett i en forfalt forsikringssum. Avhandlingen avgrenses mot denne problemstillingen, men vil likevel nevnes noen steder.

⁹ Sammensatte livsforsikringer selges ikke lenger i Norge, men det finnes fortsatt avtaler som enda er i kraft.

¹⁰ NOU 1983:56 s 110.

¹¹ Se fal § 15-3.

etablert og lovfestede fordelingsreglene basert på alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler.

I drøftelsen av problemet må man spørre seg om pliktdelsinstituttet står seg like godt i dag som tidligere. Pliktdelsinstituttet har stadig blitt utsatt fra endringer og flere har rettet kritikk mot pliktdelsreglene (se punkt 2.2. og 2.3). Særlig Peter Lødrup stiller seg kritisk til pliktdelsinstituttet i sin nåværende form.¹²

Det foreligger også en sentral dom på området: I Rt. 2003 s. 92 var tvistetemaet fordelingen av en sparesaldo tilknyttet VerdiKonto Pluss, solgt av Gjensidige NOR Spareforsikring. Avdødes særkullsborn krevde i denne saken at den oppsparte kapital skulle utbetales til avdødes dødsbo, og ikke til avdødes ektefelle, slik Gjensidige NOR hadde gjort i medhold av fal § 15-1.

Hovedgrunnen til at tvisten måtte behandles i rettsapparatet var at man stod overfor et nyere og endret spareprodukt enn det som var kjent for lovgiver ved utformingen av forsikringsavtaleloven. Sakens hovedspørsmål var om man skulle støtte seg til lovens forarbeider, eller tolke disse innskrenkende i forhold til de nyere forsikringsproduktene som var kommet til på markedet.

Under dissens (4-1) kom flertallet til at forsikringsavtalelovens fordelingsmodell skulle opprettholdes for VerdiKonto, på bakgrunn av lovens forarbeider og forhistorie. En nærmere analyse av begrunnelsen er avgjørende for hvor langt man kan trekke prejudikatverdien av dommen. Spørsmålet blir derfor i hvilken grad flertallets synspunkter kan videreføres i en eventuell tvist vedrørende spare- og kapitalprodukter som er kommet på markedet i nyere tid, og som i enda større grad enn VerdiKonto skiller seg fra de sammensatte livsforsikringene.

Hovedproblemet i det følgende blir å avgjøre, på bakgrunn av rettskildematerialet, om forsikringsavtalelovens fordelingsmodell kan anvendes på oppspart kapital i dagens produktspekter. I en vanskelig grensegang mellom pliktdelsinstituttet og begunstigelsesinstituttet må man vurdere om det er hensiktsmessig av lovgiver å reviderer lovverket.

2. Arvelovens pliktdelsregler

2.1. Innledning

Arveretten er et gammelt og viktig institutt i Norge og har derfor hatt betydning for utformingen av andre rettsområder. Forsikringsretten var tidligere intet unntak, og ved lovrevisjonen av arveloven i 1972 var det ingen som tok til ordet for å endre fordelingsreglen i 1930 utgaven av forsikringsavtaleloven. Fordelingsmodellen i § 104 ble ansett som grunnleggende, og i som samsvar med arveloven.¹³

Forsikringsavtaleloven av 1989 har derimot beveget seg bort fra en harmonisering mellom de to rettsområder, men før vi ser på bakgrunnene for dette skal vi nærmere analysere pliktdelsinstituttets opprinnelse og utforming.

¹² Peter Lødrup Arverett, 4. utgave (1994).

¹³ Bull, Et FAL fremover s. 119.

2.2. Historiske linjer

Basert på arvelovens historiske utvikling, la lovgiver til grunn at formålet med dagens arvelov var å sikre en arverett til dem lovgiver anser presumptivt å være arvelaters nærmeste, eller som særskilt var utpekt av arvelater.

I utkastet til dagens arvelov, fremhevet arvelovkomiteen de historiske linjene som går tilbake til tiden før skriftlige kilder. Arveretten hevdes av historikere å ha eksistert så lenge man har hatt eiendomsrett. Helt fra runeskrifter, lagtingslovene og frem til dagens lovgivning ser vi en sterk forankring av arverett i Norge.¹⁴

Arvelovkomiteen som utarbeidet utkastet til arveloven av 1972, stilte seg heller aldri spørsmålet om arveinstituttet burde avskaffes. I utkastet til lov om arv fra 1962 s. 32 uttalte de følgende:

”...Komiteen anser det ikke nødvendig nærmere å begrunne at ordningen med privat arverett bør opprettholdes; den nøyer seg med å peke på den nære økonomiske forbindelse mellom privat eiendomsrett og privat arverett”

Lovutvalget påpekte at de nære bånd mellom familiene var grunnlaget for at de nærmeste skal arve. Et alternativ der staten trer inn i eiendomsretten har man historisk bare godtatt i helt spesielle tilfeller der det ikke finnes nære livsarvinger, ektefelle eller testamentsarvinger.

Den absolutte arverett for livsarvinger som rådet i starten, ble etter hvert utfordret av kirken, som gjennom sin innflytelse sørget for at man kunne fordele noe av arven til fordel for visse institusjoner. Opprinnelig var det gaver til kirken som lå til grunn for retten til å testamentere, men etter hvert utvidet kirken dette til at man fritt kunne disponere over ¼ av sin selvteinte eiendom.^{15 16}

Spørsmålet ble opp gjennom historien i hvor stor utstrekning lovgiver skulle tillate at arvelater disponerte over sine etterlatenskaper. Etter hvert som testamentsretten ved lov ble utvidet i Norge, ble det bestemt at det måtte gjøres innskrenkninger i forhold til testament som var til skade for livsarvinger. Ved plakat av 20. februar 1717 bestemte Kongen derfor at det ikke ville bli gitt bevilling til testament for personer med barn.¹⁷

Senere, ved arveloven av 1854, ble det for pliktdelens vedkommende bestemt at testamentariske disposisjoner bare var begrenset av livsarvingenes arverett. I forhold til livsarvingene kunne arvelater bare disponere over ¼ ved testament. En hustru måtte på sin side ha ektemannens samtykke for å innskrenke livsarvingenes arverett.

Det ble imidlertid gjort enkelte endringer vedrørende testamentsretten når arvelater hadde stor formue. Ved lov av 29. juli 1918 nr. 2 var utgangspunktet som før, men det ble tillatt å testamentere til ”almennyttige formaal”, ”to fjerdedeler”, ved formue mellom en og to millioner. Av verdier over to millioner kunne man til de samme formål testamentere bort så mye man ville. At denne endringen ble gjennomført, forsterket tanken om at livsarvinger ikke skulle ha en uinnskrenket rett på arvelaters formue.

¹⁴ Innstilling fra Arvelovkomiteen (Bergen/Orkanger 1962) - Utkast til lov om arv s. 8.

¹⁵ Ibid s. 11 flg. I forarbeidene fremkommer det ikke noen forklaring på hvorfor kirken utvidet testamentsretten.

¹⁶ Når tanken om testamentariske disposisjoner oppstod er usikkert, men Bibelen nevner det bl.a. i Hebreerbrevet 9-16, se Utkast til lov om arv s. 15.

¹⁷ Utkast til lov om arv s. 16.

Ved en ny lovrevisjon i av 25. juni 1937 nr. 12 ble testamentsretten utvidet til 1/3, med en tilsvarende reduksjon av pliktdelsarven. Reduksjonen som bare var på 1/12 av den tidligere pliktdelen møtte likevel kraftig opposisjon på Stortinget.

Arvelovskomiteens mindretall uttalte at det var betenkeligheter ved den nye ordningen, særlig for eiendomsretten til fast eiendom som "...har fulgt og skal følge slekten..."¹⁸ Særlig hvor det meste av formue var knyttet opp mot eiendom som ligger til bedrifter, fabrikker etc., ville testamentretten skape problemer. Denne bekymringen gir uttrykk for hvor sterkt pliktdelsinstituttet var rotfestet i samfunnet. Tanken om at livsarvingers arverett skulle begrenses var åpenbart et vanskelig tema.

Lovgiver uttalte i forarbeidene at arvelaters formue på mange måter er et sameie med eventuelle livsarvinger. At barn helt unndras arverett i slike tilfeller vil oppleves som et brudd på et bestående forhold, som igjen kan ramme barna både sterkt økonomisk og på andre måter. Når det likevel ble foreslått endringer, skyldtes dette blant annet et forsøk på å komme mer på linje med andre rettsstater vi kan sammenligne oss med i Skandinavia, og Europa for øvrig.¹⁹

Endringene i 1937 var også en videreutvikling av revisjonen fra 1918. Når det etter de nye endringene ble innført et maksimumsbeløp på 200.000 kr for nærmeste livsarving og 50.000 kr for fjernere livsarving, mente lovgiver at pliktdelen ble mer rettferdig. Det overskytende kunne dermed arvelater fritt disponere over i testaments form, selv om det oversteget bestemmelsen om lovens brøkdeler.

2.3. Arvelovens pliktdel anno 2006

Arvelovens pliktdelsregler av 1972 er i stor grad en videreføring av reglene slik de var etter lovendringen i 1937. Testator kan råde over 1/3 av formuen sin ved testament, men beløpsgrensen for pliktdelen ble fra 1985 økt til 1.000.000 kr per livsarving, og 200.000 kr til hver enkelt av arvelaters fjernere livsarvinger.²⁰

Arveloven er bygget opp rundt to regelsett, og lovens utgangspunkt angir normalordningen for fordeling av arven. Lovgivers intensjon var å lovfeste en fordelingsordning som i størst mulig grad sammenfaller med det som forutsettes å være arvelaters ønske. Lovgiver mente dermed at det ble et mindre behov for det andre regelsettet, som gir arvelater rett til å disponere over deler av arven etter nærmere angitte regler.²¹ Disposisjonsretten er på sin side begrenset av pliktdelsreglene i al § 29:

"To tredjepart av formuen til arvelatere er pliktdelsarv for livsarvingene. Men pliktdelsarven er aldri større enn 1.000.000 kroner til kvart av barna til arvelatere eller til kvart barns linje, likevel såleis at grensa for ein fjernare livsarving er minst 200.000 kroner til kvar einchild."

2.3.1. Legislative hensyn

Det er familien som institusjon som begrunner slektens arverett. De nære båndene overføres fra generasjon til generasjon og binder dem sammen gjennom arven. Lovgiver mener at også i dag er familien viktig, og samhørigheten mellom familiemedlemmene er fortsatt hensynet bak slektens arverett. Men lovgiver markerer gjennom lovens testamentsregler og pliktdelsarvens beløpsgrense at livsarvinger, og andre legalarvinger, ikke har en ubegrenset rett på arvelaters aktiva.²²

Lovgiver tillater arvelater til en viss grad disponerer over arven, men full frihet til å styre sine etterlatenskaper synes å være en rettstilstand som ikke er ønskelig i det norske samfunnet. Etter lovgivers oppfatning, er det ansvaret arvelater har for barn han eller hun setter til verden, et særlig hensyn som begrunner pliktdelsreglene. En slik pliktdelsarv er også uproblematisk å pålegge arvelater ved lov. Den daglige omsorg og samliv skaper normalt sterke bånd mellom foreldre og barn, og det vil være i foreldrenes interesse at barna arver deres formue.²³

Lovgiver forutsetter altså at arvelater plikter, så vel som ønsker, å forsørge ektefelle og barn. Lovpålagte pliktdelsregler vil derfor i utgangspunktet hindre at det blir gjort urett mot livsarvingene. Muligheten til å hindre at arvelaters barn står økonomisk på bar bakke synes å være et klart mål for lovgiver.

Det er også et mål for lovgiver at arven skal fordeles likt blant livsarvingene. Dette vil hindre konflikt i form av intern rivalisering, samtidig som man unngår at livsarvingene må slåss om foreldrenes gunst. Og sett fra den andre siden, skal ikke formuende foreldre kontrollere livsarvingene med trusler om å bli gjort arveløs.²⁴

Lovgivers argumentasjon har også sine svake sider. Regler som i utgangspunktet skal sørge for en lik fordeling av formuen, er godt begrunnede regler som samtidig er lette å omgå. Først og fremst har vi ingen lovregler som begrenser bruk av egne midler i levende live.²⁵ Det vil derfor være enkelt for foreldre å forfordele arv til en livsarving gjennom livsdisposisjoner, som på den andre siden reduserer pliktdelsgrunnlaget for alle arvingene. Ser man bort fra reglene om avkortning i arv i al. § 38, som i utgangspunktet også må være arvelaters intensjon, kan dette skape store forskjeller i reelle verdier den enkelte livsarving mottar fra sine foreldre.

Også lovens regler om den frie testasjonsrett, og en øvre verdigrense på 1.000.000 kroner i arveloven § 29 første ledd, åpner for store skjevheter ved fordeling av arv. Opplysninger fra Statistisk sentralbyrå viser at hver 6. nordmann som mottok arv eller gave i 2004 fikk verdier på 1.000.000 kroner eller mer.²⁶ Dette viser tydelig at det er mye penger knyttet til den private husholdning, og beløpsgrensen vil i seg selv vil være en faktor som kan sørge for store skjevheter.

Velger arvelater å fordele testamentsarven til én av to livsarvinger, vil livsarvingene få henholdsvis 2/3 og 1/3 av arvelaters formue. Er arvelateren i tillegg svært formuende, vil den

²² Ibid s. 34.

²³ Ibid s. 35.

²⁴ Ibid s. 112.

²⁵ En ektefelle som sitter i uskifte etter regelen i arveloven kapittel III kan ikke bruke av boets midler i strid med reglene i kapittelet, se særlig § 19.

²⁶ <http://www.ssb.no/emner/05/01/arv/>

¹⁸ Innst. O. XI (1937) s. 5.

¹⁹ Ot.prp. nr. 14 (1937) s. 5.

²⁰ Ektemaken vil ha rett på arv etter arveloven kapittel II, men dette kan begrenses noe ved testament jf al § 7.

²¹ Utkast til lov om arv s. 33.

tilgodesette livsarving motta det mangedoble av hva den andre fikk, helt i tråd med dagens lovregler.

Det kan selvsagt argumenteres for at 1.000.000 kroner er mer enn nok i forhold til de økonomiske forpliktelser som man måtte ha for sine barn. Det er likevel ikke til å komme bort i fra at lovgivers mål om lik fordeling av arv, samt et ønske om å dempe intern rivalisering, i mange tilfeller ikke oppnås med pliktreglene i sin nåværende form.

2.3.2. Hvem er det lovgiver vil beskytte?

Lovgivers argumentasjon vedrørende behovet for pliktdelsarv, henviser ofte til den beskyttelse de mener et barn behøver. Dersom det med barn siktes til mindreårige livsarvinger, er det ikke vanskelig å forstå lovgivers valg av regelsett. Er det derimot en generell beskyttelse av livsarvinger, vil begrunnelsene neppe ha like stor vekt.²⁷

Statistikkene viser at en arving oftest en voksen person i 40-50 årene. Dette skyldes i stor grad uskifteinstituttet som tillater at man først skifter boene etter at begge foreldrene har falt bort.²⁸ I forarbeidene gir derimot lovgiver uttrykk for at en livsarving til en viss grad kan basere sin fremtid på et ventet arvefall.²⁹

På bakgrunn av uskifteinstituttet kan det hevdes at arvingene generelt ikke baserer sin eksistens på et ventet arvefall. Pliktarv kan da ikke begrunnes i et forsørgelselement. Skulle det likevel være slik at det er mindreårige livsarvinger ved arvefallet, er det tilstrekkelig at pliktdelsinstituttet gir en beskyttelse til slike arvinger. Rettsvernet til en livsarving som har en ufullendt oppfostring, er forøvrig langt på vei beskyttet gjennom reglene i arvelovens kapittel V.

Lovgiver begrunner som nevnt pliktdelen i det moralske ansvar som følger av det å sette et barn til verden. Spørsmålet blir om det moralske ansvaret er like stort når barna er blitt selvstendige voksne individer. I slike tilfeller kan det tenkes at det er andre personer arvelater heller vil tilgodese.

Ønsket en lite formuende arvelater å ha hjemmepleie de siste leveårene, kan det være naturlig at den eller de som tok på seg ansvaret blir tilgodesett ved arvelaters død. Blir hjemmehjelperen tilgodesett ved testament, vil testamentet beskjæres av pliktdelsarven på 2/3 av arvelaters formue, jf. al. § 29 første ledd. Arvelaters ønsker blir da tilsidesatt av lovens krav til pliktdelsarv.

Om det i nevnte eksempel var en annen en arvelaters livsarving som tok på seg ansvaret, kan man da si at de sterke familiære båndene gjør seg gjeldende? Spørsmålet blir derfor: Er det lovgivers oppgave å sørge for at voksne mennesker sikres et arvebeløp i tilfeller der arvelater ikke ønsker dette, eller har større behov for å tilgodese andre?³⁰

²⁷ Min argumentasjon er i stor grad i samsvar med Peter Lødrups kritikk av pliktdelsinstituttet. Se Arverett 4. utg. (1994) kapittel 4 og artikkelen: Bør reglene om laglott (tvangsarv, pliktdel) och formkrav vid dödsrättshandlingar bevaras? (1996).

²⁸ Se arveloven kapittel III.

²⁹ Utkast til lov om arv s. 112.

³⁰ Lødrup stiller seg også dette spørsmålet i Arverett 4. utg. s. 99.

Problemer knyttet til fordelingen av arv synes først og fremst å oppstå når arvelater ønsker en annen fordeling enn lovens normalordninger. Det kan være flere grunner til dette, som kan skyldes forhold både hos arvelater og arvingene. Men det vil også være en fare for utilbørlig påvirkning fra tredjemann.³¹

Loven gir arvelater til en viss grad beskyttelse mot utilbørlige handlinger fra arvingene. Arveloven §§ 34 og 73 bestemmer at en arving kan miste arveretten ved særlig grove tilfeller. Det er likevel åpenbart at disse reglene er så snevre i sitt virkeområde at de ikke favner om de daglige til de mer ekstreme problemene som kan oppstå mellom foreldre og barn.

Det kan tenkes mange problemstillinger der forelder ønsker å unndra arvinger den rettmessige arven. Rusproblemer og spilleavhengighet vil være klassiske eksempler der familiearven raskt kan gå til grunne. Dette er likevel ikke forhold som omfattes av loven, og foreldrene må velge å fordele sine verdier mens de fremdeles lever for å unngå en slik situasjon.³²

Når det gjelder påvirkning fra tredjemann, vil det typisk være en ny ektefelle som ønsker at alle verdier skal testamenteres til denne, på bekostning av et eller flere særkullsbarn. I dag er dette en problemstilling som ikke er ukjent.³³ Den generelle holdningen som uttrykkes av arvelovskomiteen, og som nok vil være i samsvar samfunnsoppfatningen, er at slik ytre påvirkning ikke kan aksepteres. Pliktreglene vil da gi beskyttelse.³⁴

Men det er samtidig ikke vanskelig å tenke seg tilfeller der den nye ektefellen vil ha et større behov for arven enn et voksent etablert særkullsbarn. Har det nye ekteparet etablert felles bolig vil de være naturlig å sikre den lengstlevende fremfor barna. Så lenge man har regler som beskytter mindreårige livsarvinger, eller livsarvinger med ufullendt oppfostring, vil det etter min mening være hensiktsmessig med subsidiære regler som sikrer personer som arvelater mener har et særlig behov.

2.4. Oppsummering pliktdelsinstituttet

At pliktdelsinstituttet står sterkt i Norge er det ikke tvil om. De ulike revisjonene av instituttet synes alltid å skape stor diskusjon i de politiske kretser. Da Stortinget i 1985 økte beløpsgrensen for pliktdelen fra 200.000 kroner per livsarving til 1.000.000 kroner, uttalte Justiskomiteen i Innst. O. nr. 80 (1984-85) s. 3, at inflasjon ikke måtte lede til en "...skjult stor reell svekkelse av et så viktig prinsipp i vår arverett..."

Historisk sett ser vi likevel at arvingenes legale arverett stadig er under press. Stortinget har ved flere anledninger behandlet forslag om endring av testasjonsretten. Senest ved revisjonen i 1962 der Justisdepartementet forslø å redusere pliktdelsbrøken til en halvpart, med en tilsvarende økning av testasjonsretten. En endring ville føre oss på linje med flere av de andre europeiske landene, og særlig de nordiske nasjonene. Justisdepartementet viste i sin argumentasjon til at forsørgelselementet nå var ivarettatt med egne lovregler, og at antall barn hadde gått, ned slik at den enkelte arving får mer i arv enn noen gang tidligere. Forslaget ble likevel ikke fulgt opp av Justiskomiteen, og et enstemmig Storting vedtok å beholde den opprinnelige fordelingen.

³¹ Utkast til lov om arv s. 35.

³² Amholm, Arveretten s. 84.

³³ Bull, Innføring i forsikringsrett s. 449.

³⁴ Se også Lødrup, Arverett 4. utg s.100.

Men kritikken som er fremført viser at det er flere grunner for å vurdere pliktdelsinstituttets slik det fremstår i dag. Flere av lovgivers legislative hensyn synes å bli ivarettatt på andre måter enn gjennom pliktdelsreglene. Det forhold at en livsarving ved arvefallet som oftest er en voksen person fordrer, i alle fall etter mitt syn, til en diskusjon om hvorvidt det skal være en rettslig plikt å sikre disse arv i like stor grad som dagens lovverk legger til grunn.³⁵

Et eventuelt svekket pliktdelsinstitutt vil også være avgjørende for lovgivers videre anvendelse av instituttet i andre sammenhenger. Det må legges til grunn at bare lovendringer eller rettspraksis vil endre bestående rettsforhold, men ved eventuell revisjon av forsikringsavtaleloven vil endrede holdninger til pliktdelsinstituttet bli avgjørende for fordelingsreglene.

3. Forsikringsinstituttet og den frie disposisjonsrett

3.1. Forsikringslovens opprinnelse

Forsikringsrettslige regler ble først samlet i egen lov etter et fellesnordisk samarbeid, som for Norges del resulterte i Lov om forsikringsavtaler av 6. juni 1930 nr. 20.

Behovet for en egen lov om forsikring kom som et resultat av at det i en tid hadde utviklet seg et mangfold av forsikringer med utspring fra forskjellige bransjer. Eldst var sjøforsikring som oppstod allerede i middelalderen. I nyere tid ble husforsikring, tyveriforsikring og ulykkesforsikring m.m. presentert for salg. Det oppstod dermed et behov for et felles regelsett som regulerte rettsområdet. Forsikringsavtaler hadde frem til dette vært preget av kontraktspraksis mellom partene.

Med det økende omfanget av forsikringer, oppstod det et særlig behov for lovgiver å kontrollere de privatrettslige forhold knyttet til bransjen. De standardkontraktene som i stor grad ble benyttet, var utarbeidet av selgersiden og ivaretok i liten grad forbrukerne.³⁶

3.1.1. Behovet for revisjon av en 50 år gammel lov

Den 25. oktober 1974 ble det ved kongelig resolusjon oppnevnt et utvalg som skulle utarbeide en ny forsikringsavtalelov. Arbeidet kom i gang etter et møte mellom de nordiske justisdepartementer, hvor man fra svensk side mente at lovene var modne for revisjon. Det øvrige landene så seg enig i et slikt behov.

Forsikringsavtaler hadde nå for alvor begynt å spre seg blant folk flest, men styrkeforholdet mellom selskapene og forbrukeren var ujevnt. Det oppstod derfor et klart behov for å styrke forbrukervernet. Et sterkere forbrukervern var også et gjennomgangstema i andre lovarbeider på den tid, blant annet i kjøpslovgivningen.³⁷ Et annet særlig behov, var å lovregulere de mange typene av forsikringer og selskaper som var kommet til gjennom årene.

Forbrukervern var ikke fraværende i den gamle loven, men bestemmelsen var mer knyttet opp mot urimelige kontraktsvilkår. Målet med den nye loven var å sikre informasjon og

rådgivning, sørge for et raskt skadeoppgjør, være konfliktløsningsorientert og kostnadseffektiv for forbrukeren.³⁸

Et fellesnordisk samarbeid lot seg likevel ikke gjennomføre denne gangen. De involverte partene prioriterte arbeidet med den nye loven ulikt, noe som førte til at revisjonsarbeidet i enkelte land først ble påbegynt flere år etter at vi startet i Norge. Det var også en noe ulik tilnærming til utformingen av lovverket, og det ble etter hvert klart at det var siktmessig at de enkelt land utarbeidet sin egen lov.

3.2. Den nye forsikringsavtaleloven

Forsikringsloven gjennomgikk en total revisjon på 70 og 80-tallet som førte til dagens lov av 1989. Loven er på enkelte områder et klart brudd med tidligere lovgivning, og særlig bryter lovens fordelingsmodell med den gamle loven. Det er denne endringen som er interessant i vår sammenheng.

I 1930 utgaven av forsikringsavtaleloven skulle en forsikringssum utbetales i samsvar med arveloven av 1854. Paragraf 104 bestemte at ytelsen skulle gå inn i avdødes dødsbo og følge normale skifteregler, der arvinger og kreditorer ble tilgodesett etter lovens angitte rekkefølge. Selv om det fantes unntak for ugjenkallelige begunstigelser, viste valg av regelsett at arveretten var et sentralt moment også i annen lovgivning.³⁹

Det var derimot et bevisst valg fra lovgivers side da de valgte å gå imot den gamle fordelingsmodellen i revisjonsarbeidet. Forsikringstakers ønsker skulle etter flertallets mening ikke sensureres av de alminnelige oppgjørsreglene som fulgte av arve-, familie og skifteinstituttet. Utvalget viste til at forsikringer ofte tegnes på bakgrunn av et konkret formål. Som regel ønskes det å sikre at lengstlevende får en trygg økonomisk framtid selv om en forsørger skulle falle fra.⁴⁰

På bakgrunn av forsikringsytelsers spesielle karakter ble det i den nye loven bestemt at forsikringstaker skal stå fritt til å bestemme hvem som skulle få en forfalt forsikringssum. Lovgiver mener med dette at forsikringstakeren er den nærmest til å avgjøre hvem som har størst behov for pengene, ved forsikringstakers død. En tvungen, lovpålagt fordelingsmodell kan virke mot forsikringsinstituttets hensikt i denne sammenheng.

3.3. Begunstigelsesinstituttet

I en forsikringsteknisk sammenheng vil en begunstigelse innebære at forsikringstaker, med rettslig virkning, avgjør hvem som skal motta en forsikringssum i sin helhet. Den eller de oppnevnte begunstigede, mottar forsikringssummen når den forfaller til utbetaling. Bestemmelsen er lovfestet i fal § 15-2 og blir også kalt "disposisjonsmodellen". (se nedenfor punkt 3.4.2.)⁴¹

Som utgangspunkt får en begunstigelse, dersom annet ikke er bestemt eller følger av forholdet, først rettsvirkning når en forsikringssum forfaller ved forsikringstakers død, jf. fal

³⁸ NOU 1983:56 s. 21 flg.

³⁹ Bull, Et FAL fremover s. 119.

⁴⁰ NOU 1983:56 s. 104 flg.

⁴¹ Brynildsen m. fl. Forsikringsavtaleloven med kommentarer, kapittel 15.

³⁵ Ibid, kapittel 4, særlig §§ 8 og 9.

³⁶ Utkast til lov om forsikringsavtaler (1925) s. 27.

³⁷ Erling Selvig, Kjøpsrett til studiebruk s. 40.

§§ 15-4 litra a og 15-1 sjette ledd. Da avhandlingen er avgrenset til problemstillinger knyttet til forsikringstakers død, skal ikke de aktuelle unntakene behandles i denne sammenheng.

I samsvar med norske rettstradisjon, velger man som utgangspunkt selv hvordan man skjøtter sine økonomiske anliggende. Det betyr at en person kan bruke, eventuelt forfordle sine verdier som han ønsker. Norsk arverett viser samtidig at det opprinnelig går et klart skille mellom disposisjoner som skal oppfylles når disponenten lever, og disposisjoner som først skal få rettsvirkning når disponenten dør.

Å disponere over en forsikring er et privilegium som tilfaller en forsikringstaker. En begunstigelse kan trekkes tilbake, endres, eller fordeles på flere hender om forsikringstaker skulle ønske dette. Kravet er bare at endringene gjøres i henhold til formkravene i fal § 15-3 andre ledd. Skjæringspunktet for når en begunstigelse ikke lenger kan omgjøres knyttes til det tidspunktet en forsikringen "forfaller", jf. § 15-2. En begunstigelse innebærer følgelig ingen endring for forsikringstaker, eller den begunstige, før forsikringen "forfaller" jf. § 15-5 tredje ledd, første punktum.

Siden en forsikringstaker kan tilbakekalle en begunstigelse, kan ikke den begunstige innrette seg etter oppnevningen. Loven avhjelper dette ved at en begunstigelse kan gjøres endelig. Dette innebærer at en forsikringstaker ikke kan disponere over forsikringen "til skade" for den begunstige, jf. fal § 15-5 andre ledd. I realiteten vil det si at forsikringstakeren ikke kan gjenkjøpe avtalen, overdra den med utleddet virkning for begunstigelsen, eller pantsette den til skade for den endelige begunstige. Forsikringstaker pålegges likevel ikke å betale premie, da han har rett til å avslutte avtalen jf. § fal 12-3. En slik disposisjon er ikke "til skade" for den endelige begunstige med mindre noe annet er konkret avtalt.⁴² Eventuelle restverdier på avtalen skal da utbetales til den begunstige.⁴³

3.3.1. Begunstigelsesinstituttets omfang i loven av 1930.

Begunstigelsesinstituttet er ikke en nyvinning i loven av 1989, men rettsvirkningene skiller seg i stor grad fra den eldre lovgivningen.

I 1930-utgaven stod forsikringstaker i liten grad fritt til å disponere over forsikringssum som forfalt ved forsikringstakers død. Den som ble oppnevnt som begunstiget, fikk ikke tildelt midler med mindre det var noe til overs etter at dødsboet var oppgjort etter de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler. Unntaket var å begunstige noen endelig til utbetalingene.⁴⁴ Ulempen var at man ikke kan endre oppnevningen om man angret på disposisjon. Bare der den begunstige gikk med på å oppheve oppnevningen kunne begunstigelsen gyldig tilbakekalles.⁴⁵

Paragraf 104, andre ledd, bestemte at en forsikringssum som forfaller ved død, og som det er disponert over, skal inngå i beregningsgrunnlaget for "...gjenlevende ektefelles boslott og livsarvingenes pliktdele..."

Videre bestemte regelen at begunstigelsen skulle tolkes som om den var oppnevnt ved testament. Forsikringssummen ble først gjenstand for pliktdelsarv til livsarvinger og arv til ektefellen før den begunstige fikk det overskytende.⁴⁶ Ektefellens arv kunne da som nå begrenses etter de nærmere reglene i al av 1972 § 7.⁴⁷

Var det ikke oppnevnt noe begunstiget, gikk forsikringssummen i alle tilfeller til dødsboet, jf. § 104 første ledd, første punktum. Dette leddet hadde i det hele liten praktisk betydning da kunden ved tegning av forsikring oftest ble oppfordret av selskapene til å oppnevne en eller flere begunstige. Bakgrunnen for dette var at en forsikringssum, som det er ikke var disponert over, kunne beslaglegges av kreditorene.⁴⁸

Lovens fordelingsmodell var således i samsvar med arve-, familie- og skifterettslige regler. Når lovgiver valgte å forlate dette regelsettet, begrunnes dette i den spesielle karakter en forsikringsytelse har i forhold til andre formuesgoder.⁴⁹

3.4. Forsikringsavtalelovens nye fordelingsmodell

3.4.1. En forsikringsbransje i endring

En revisjon av forsikringsavtaleloven kom som en reaksjon på en forsikringsbransje i endring. Den nye loven hadde ikke bare som mål å regulere de ikke lovregulerte områdene, men også andre eksisterende regler. Lovutvalget la likevel vekt på at mange av endringene var i samsvar med gjeldende vilkår og selskapenes praksis.⁵⁰

3.4.2. Fal §§ 15-1 og 15-2

Fordelingen av en forfalt forsikringssum fordeles i den nye loven etter reglene i §§ 15-1 og 15-2. Dette innebærer at lovens fordelingsmodell overlater til forsikringstaker å fordele en forsikringssum slik forsikringstaker selv finner det formålstjenelig, jf. § 15-2. Forsikringssummen utbetales i sin helhet til den begunstige uten at de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler får anvendelse.

Denne modellen blir videre supplert med en særegen forsikringsmodell hvor udisponerte forsikringsytelser, som forfaller ved forsikringstakers død, tilfaller ektefellen. Subsidiært tilfaller en forfalt forsikringssum arvingene etter lov eller testament, jf. § 15-1 tredje ledd.

Det må imidlertid være en inkurie i § 15-1 andre ledd da en forsikringsutbetaling ved død knytter seg til den forsikrede og ikke forsikringstakers død. Tanken har nok vært å anse forsikringstaker som den forsikrede i denne relasjonen. Likevel vil en forsikringssum som forfaller ved død, alene knytte seg til forsikrets bortgang, og ordvalget er etter min mening terminologisk ukorrekt. Jeg vil på bakgrunn av lovens ordvalg benytte meg av samme terminologi.

⁴⁶ Se al §§ 6 og 29.

⁴⁷ I loven av 1930 ble en innskrenking av ektefelles arverett først innført ved lov av 25. juni 1937 nr. 12, jf. § 28 siste ledd.

⁴⁸ NOU 1983:56 s. 110.

⁴⁹ Ibid s. 109.

⁵⁰ Ibid s. 7.

⁴² NOU 1983:56 s. 126.

⁴³ Forsikringstakers rett til å gjenkjøpe en forsikring følger av fal § 12-3.

⁴⁴ Terminologisk blir ordningen også omtalt som ugenkallelig begunstigelse.

⁴⁵ Det vil også i dag være mulig å oppnevne noen endelig til en forfalt forsikringssum jf. fal § 15-2 andre ledd.

3.4.2. *Legislative hensyn*

Lovutvalget diskuterte inngående før vedtakelse av den nye loven hvilket utgangspunkt man skulle velge for forsikringstakers rett til å disponere over forsikringen. Alternativene var den allerede innarbeidede arverettslige modell, en ufravikelig forsikringsmodell, eller en ren disposisjonsmodell.⁵¹

Sentralt i vurderingen av fordelingsmodell stod tre alternative modeller. En alminnelig arverettslig modell hvor forsikringssummen fordeles som arvelaters øvrige aktiva, etter de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler. En ufravikelig forsikringsmodell hvor forsikringssummen måtte følge tvingende fordelingsregler utarbeidet av lovgiver. Eller en disposisjonsmodell hvor forsikringstaker i hvert enkelt tilfelle bestemmer hvem som skal ha forsikringssummen ved forfall. (NOU 1983:56 s. 109).

Loven av 1930 hadde i § 104 valgt en mellomløsning mellom arvemodellen og disposisjonsmodellen. Spørsmålet ble for utvalget om denne fordelingsmodellen skulle videreføres. Som utgangspunktet var det nærliggende å se hen til:

"...de arve-, familie- og skifterettslige regler som ellers gjelder...medmindre det er særlige forhold ved forsikringsytelser som tilsier en annen løsning". (NOU 1983:56 s. 109).

Utvalget kom til at slike særlige forhold gjorde seg gjeldende ved forsikringsytelser, spesielt for forsikringsytelser som forfaller når forsikringstaker dør. Også subsidiære fordelingsregler burde tre i stedet for arve-, familie- og skifterettslige regler. Begrunnelsen for dette var blant annet at forsikringssummen har en helt spesiell karakter i forhold til andre formuesgoder, selv om de kunne være ulikheter mellom de enkelte forsikringsprodukter.

Både lovutvalget og Politi og justisdepartementet (Ot.prp.nr.49 (1988-1989) s. 132) slo fast at en endring av lovens fordelingsmodell ville være i samsvar med de ønsker forsikringstakeren hadde for fordelingen av en forsikringssum.⁵²

Selskapene hadde lenge operert med standardbegunstigelser både i kollektive og i private forsikringsordninger, som samsvarte med lovens foreslåtte fordelingsrekkefølge. Statistikene viste at forsikringstakerne i stor grad valgte å opprettholde denne fordelingen om de disponerte over forsikringssummen.

Departementet påpekte at standardbegunstigelsene også brukes i den hensikt å gi pengene kreditorvern. Det kan hevdes argumentet faller bort nå som lovgiver har innført et generelt kreditorvern i fal § 16-1. Departementet hevdet at forsikringstakerne likevel ønsket en slik fordelingen, fordi den faktisk samsvarer med deres ønsker. Når en forsikringstaker kunne omgå lovens utgangspunkt ved å oppnevne noen som endelig begunstiget, var dette en grunn som i seg selv trakk bort fra arve-, familie- og skifterettslige regler.⁵³

Utvalget valgte å underbygge valget av fordelingsmodell ved å vise til ulike scenarier der arve-, familie- og skifterettslige regler ikke ville være den mest naturlige løsningen. Utvalget tenkte da særlig på personer som ikke hadde vern etter vanlige skifteregler, eller personer som har behov for et økonomisk bidrag. Eksempler på dette kan være en samboer, så vel som en handikappet livsarving, som trenger økonomisk tilskudd i større grad enn andre arvinger etter

loven. Den foreslåtte fordelingsmodell vil dermed oppfylle forsikringens funksjon som *krisehjelp* (se punkt 3.4.3).⁵⁴

Også andre forsikringsformer enn de tradisjonelle, trakk i retning av at man stilte seg fritt i forhold til den tradisjonelle fordelingsmodell. Utvalget viste til kompanjongforsikringer som et produkt der arve-, familie- og skifterettslige regler ikke ville passe. Kompanjongforsikring er normalt stiftet med det utgangspunkt at øvrige medforsikrede kommer i en slik økonomisk posisjon at de kan kjøpe ut avdødes arvinger fra virksomheten. Uten en slik økonomisk sikkerhet, kan pliktdealsarven utløse et tvangssalg av bedriften.

Lovens løsning ble dermed en disposisjonsmodell, supplert av en særegen forsikringsmodell. Dette modifieres noe av unntaksregelen i § 15-6 som åpner for at en forsørget ektefelle eller livsarving kan få omgjort disposisjoner som er "klart urimelig" (se punkt 3.4.5.).

Utvalget presiserer avslutningsvis at man ikke tar avstand fra de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler, på generell basis, men at standpunktet skyldes de spesielle sidene ved forsikringsytelser.⁵⁵

3.4.3. *Livsforsikringenes funksjon*

Forsikringer som utløses ved forsikringstakers død, er oftest tegnet med tanke på hva dødsfallet vil føre med seg av økonomiske problemer for de etterlatte. Lovutvalget mente at forsikringstaker var nærmest til å vurdere hvem som hadde mest behov for ytelsen om han skulle falle fra.

"... Det må her antas at de alminnelige fordelingsregler bare unntaksvis fører til resultater som ivaretar de behov forsikringen er tegnet for å dekke..." (NOU 1983:56 s. 110.)

Lovutvalget påpekte derfor at dødsrisikoforsikring som forsikringstaker har tegnet til fordel for andre enn arvinger, også er en disposisjonen med et beskyttelsesverdig formål. En forsikringssum vil for eksempel gjøre den begunstigede i stand til å utløse avdødes arvinger i hus, hytte, båt eller lignende som avdøde og den begunstigede eide sammen. Om arvingene hadde krav på pliktdealsarv fra forsikringssummen, vil forsikringen langt på vei miste sitt formål.

Det har gjennomgående vært i tankene til utvalget, at livsarvinger statistisk er etablerte, voksne personer. Av disse grunner har livsarvingene ofte ikke samme behov for en forsikringssum som den forsikringen var tegnet til fordel for.⁵⁶

Et særpreg ved forsikringsytelser er at de ikke er en formue på forsikringstakers hånd, da verdien av forsikringen først blir utløst ved hans død. Lovutvalget mente at det derfor må skilles mellom forsikringer som er tegnet med tanke på et dødsfall, og andre formuesgoder som avdøde har opparbeidet seg. Sistnevnte er formuesgoder som normalt ikke er anskaffet med tanke på et fremtidig dødsfall.

Det vil i alle tilfeller være naturlig, basert på vår retts historie, at arvelaters alminnelige aktiva i hovedsak fordeles til arvelaters legalarvinger. En forsikringssum har derimot oppstått som

⁵¹ Ibid s. 109.

⁵² Ibid s. 104-106, og s. 110.

⁵³ Ot.prp.nr. 49 (1988-1989) s.132.

⁵⁴ NOU 1983:56 s. 110.

⁵⁵ Ibid s. 111.

⁵⁶ Ibid s. 112. Se også avhandlingens punkt 2.3.2.

følge av en særskilt handling fra arvelater, og for de disponerte forsikrings del, oftest med et helt konkret formål.

Det vil åpenbart være en trygghet for arvelater å vite at han kan forsikre de som vil ha et økonomisk behov om han skulle falle fra. At vi har et forsikringsinstitutt som kan oppfylle disse behovene er en viktig forutsetning for en økonomisk planlegging av fremtiden. Det kan riktignok innvendes, i likhet med mindretallet i lovutvalget, at det kan oppstå situasjoner der livsforsikringen i hovedsak er det eneste aktivum arvelater etterlater seg.⁵⁷ Det vil da bli en rettspolitisk vurdering om man ønsker å tilgodese arvingen eller den begunstigede. Etter gjeldende regler vil den begunstigede vinne rett, med mindre begunstigelsen er "klart urimelig", jf. fal § 15-6. Etter min mening har en slik løsning de beste grunner for seg (se punkt 3.4.5.).

3.4.4. Hensynet til en rask utbetaling

Lovutvalgets flertall mente at arve-, familie- og skifterettslige regler ville komplisere forsikringsutbetalingen, og hindret en rask utbetaling. En rask utbetaling vil oftest være avgjørende for å avhjelpe de økonomiske problemene dødsfallet skaper, og dette underbygge behovet for en særegen fordelingsmodell for forsikringsytelser.⁵⁸

Skal forsikringselskapene betale ut lovmessig, må de være sikre på at alle som har rettigheter etter loven får det de har krav på. Dette lar seg selvsagt gjøre, men det vil forsinke prosessen. Enkle regler vil til slutt være kostnadssparende for selskapene noe som igjen gagner forbrukerne.

Det kan nok reises innvendinger mot dette argumentet og mindretallets eneste representant i lovutvalget, Hans Jacob Bull, mente at flertallet la overdrevet vekt på en rask utbetaling. Bull var enig i at det bør sørge for en rask utbetaling, men selv med det som utgangspunktet vil dette ikke alltid la seg gjøre. Det tar normalt noe tid å innhente de opplysninger som kreves for at selskapene kan foreta et korrekt oppgjør. Lovutvalgets flertall har også foreslått å innføre en ren skjønnsmessig revisjonsadgang i fal § 15-6, der "hurtighetshensynet" nødvendigvis blir tilsidesatt. Tillates det på den ene siden regler som kan hindre en hurtig utbetaling, er det inkonsekvent å begrunne en endret fordelingsmodell med et behov for en rask utbetaling.

Bulls kritikk synes likevel å være et resultat av hans restriktive syn på en fordelingsmodell som svekker ektefellen og arvingenes krav etter arve-, familie- og skiftereglene. Særlig trekker han frem undersøkelser som viser at forsikringsytelser i mange tilfeller er eneste formue arvelater etterlater seg.⁵⁹

For meg synes det klart at det vil være behov for en rask utbetaling til etterlatte eller begunstigede. Det vil i alminnelighet ta noe tid å innhente opplysninger om avdødes arverettslige relasjoner. Velger man derfor å holde forsikringsytelser utenom disse reglene, sørger lovgiver for en rask utbetaling som oppfyller forsikringstakers formål; *å avhjelpe en økonomisk krise*. Dette har etter min mening de beste grunner for seg. Når man har en revisjonsregel som kan tas i bruk også etter utbetalingen er gjennomført, vil det til en viss grad gi beskyttelse til de som måtte ha rettigheter etter bestemmelsen.

⁵⁷ Ibid s. 118.

⁵⁸ Ibid s. 110.

⁵⁹ Ibid s. 118.

3.4.5. Særlig om fal § 15-6

Lovens revisjonsbestemmelse i fal § 15-6 åpner for at en forsørget ektefelle eller livsarving kan få omgjort disposisjonen om den virker "klart urimelig". Denne regelen skal være en snever revisjonsadgang. Lovutvalget påpeker at formuleringen "klart urimelig" er valgt for å avgrense bruken av bestemmelsen, slik at det i prinsippet skal mye til før omgjøring kan skje. Tanken var at dette skulle være en *nødutvei* i de tilfeller hvor det fremstår som støtende at den begunstigede mottar pengene til fortrensel for de nærmeste etterlatte.⁶⁰

Det kan virke noe underlig at lovutvalget legger til grunn et så snevert utgangspunkt for revisjon, da det gjennomgående har vært rettstradisjon å beskytte mindreårige barn. Når man velger å lovfeste en fordelingsmodell som gir en fri disposisjonsrett, bør man vektlegge at forsikringstakers livsarvinger kan ha større behov for økonomisk bistand enn den begunstigede.

Mindreårige gis åpenbart et vern i bestemmelsen, og kritikken min skyldes derfor først og fremst at lovgiver understreker at dette er en snever unntaksregel. Det vil etter min mening kunne oppstå vanskelige grensedragninger, særlig i de tilfeller forsikringstaker velger å fortrenge særkullsbarn og andre livsarvinger hvor oppfostringen må sies å være ufullendt. I slike tilfeller kan det være viktig med klare regler, og ikke en snever skjønnsmessig revisjonsadgang som i utgangspunktet tolkes til fordel for den begunstigede. Dette kan føre til tvister som blir en unødvendig belastning for alle parter.

Peter Lødrup og Hans Jacob Bull har uttrykket skepsis til at lovgiver har valgt et så snevert utgangspunkt. Dette er en regel som skal sørge for at mindreårige livsarvinger sikres en viss økonomisk standard, om arvelater skulle falle fra. Det må likevel nevnes at domstolen, etter forarbeidene, kan vektlegge oppnevnelserens motiv under vurderingen "klart urimelig" jf. fal § 15-6 andre punktum. Domstolene får dermed et noe videre spillerom for revisjon, der oppnevelsen bare har som formål å unndra livsarvinger økonomisk bistand.⁶¹

Hvor stor betydning regelen har i praksis er vanskelig å si. Det finnes relativ få rettsavgjørelser hvor § 15-6 er nevnt og i enda mindre grad anvendt. Det er likevel et poeng at bestemmelsen finnes, og jo mer etterlatte blir bevisst regelen, jo større er sjansen for at de får prøvet hvilke rettigheter de har etter bestemmelsen.

3.5. Særlig fordelingsmodell for oppspart kapital?

Som nevnt innledningsvis ble det diskutert hvorvidt også sparedelen i en sammensatt forsikring skulle falle inn under disposisjonsretten. Utvalget konkluderte med at en felles fordelingsmodell var det enkleste, samtidig som det sørget for en raskere utbetaling til de gjenlevende.⁶²

Problemet, slike jeg tolker forarbeidene, er hvorvidt oppspart kapital i tilstrekkelig grad er tilknyttet forsikringselementet. Kategoriserer man den oppsparte kapital som en følge, og ikke som en del av forsikringsinstituttet, vil det være mer problematisk å tillate en forsikringstaker å disponere over oppspart kapital i henhold til forsikringsavtaleloven.

⁶⁰ Ibid s. 127.

⁶¹ Arverett 4.utg. (1994) s. 121-122 og NOU 1983: 56 s. 127.

⁶² NOU 1983:56 s. 109-110.

Lovgivers valg av fordelingsmodell for oppspart kapital baserte seg på de sammensatte livsforsikringene som ble solgt på 1960-70 og 80-tallet. Forsikringene bestod av minimum en dødsrisikodekning og en spareplan, der det oppsparte beløp utbetales ved et avtalt tidspunkt. Produktet skilte seg således fra de rene risikoforsikringene, som på lik linje med en ordinær bil eller tyverforsikring, bare gir utbetaling om uhellet inntre i den forsikrede perioden.⁶³

Har forsikringstaker avtalt en dekning på 50.000 kroner som utbetales ved død eller nådd alder, dekker premieinnbetalingene forvaltningskostnader og risikopremie. Samtidig vil overskytende premien bygge opp en sparesaldo som utbetales ved nådd alder. Sparesaldoen blir i tillegg tilkjent grunnlagsrenter og andeler av selskapets overskudd.

Forsikringen synes å være bygget opp av en sparedel og en risikodel, hvor risikodelen kommer til utbetaling om man dør i avtaletiden, og sparesaldoen kommer til utbetaling om man er i live ved avtalens slutt. I så tilfelle kunne man si at man ved død ikke får utbetalt noe av sparesaldoen, da det er et forsikringselement i det å holde seg i live. Det vil dermed ikke oppstå et problem om hvorvidt forsikringstaker skal få lov til å fordele sparesaldoen ved et eventuelt dødsfall. Problemet er at en forsikringssum som utbetales ved død ikke bare består av risikoytelsen.

Fra første stund man betaler inn på forsikringen starter forsikringstakeren en oppbygging av sparesaldoen. Proporsjonalt med innbetalingen, minsker udekket risikoandelen som selskapet må utbetale om forsikringstaker faller fra i avtaletiden. Det er dette flertallet i lovutvalget mener når de uttaler at:

”... (risikoandelen [for selskapet] er her større jo tidligere i den avtalte forsikringsperioden dødsfallet skjer)” (NOU 1983:56 s. 110).

Den forsikringssum som utbetales ved død består nemlig av forsikringstakers oppspart kapital, samt risikodekninger som utbetales av selskapet. Risikoytelsen og den oppsparte kapital samordnes, slik at etterlatte får utbetalt minimum den avtalte dekningen. Selskapet er også forpliktet til å utbetale et eventuelt saldooverskudd, om grunnlagsverdien som er beregnet av selskapet viser seg å bli høyere en avtalt, noe som de siste tiårene har vist seg å være tilfellet. En nærmere utredning av disse forsikringsmatematiske beregningene vil ikke være hensiktsmessig.

Vi kan da gå tilbake til vårt eksempel der det var avtalt en dødsrisikodekning på 50.000 kroner ved død. Dør forsikringstaker halvveis i avtaletiden kan vi for enkelthets skyld si at forsikringstaker har kommet halvveis til sitt sparemål på 50.000 kroner. Det betyr at forsikringstakers etterlatte får utbetalt sparesaldoen på ca 25.000, hvor selskapet derpå må betale ca 25.000 kroner for dekke opp avtalte beløp på 50.000 kroner ved død. I tillegg kan det altså komme et tillegg i form av et saldooverskudd.

Risikodekningen og sparebeløpet er som vi ser i høy grad integrert. Det er derfor vanskelig å ”rive” de fra hverandre uten at det vil føre til en meget kompliserende og omstendelig utbetalingsprosess.⁶⁴ Det vil igjen hindre at forsikringssummen blir den økonomiske

⁶³ Sammensatte forsikringer bestod i realiteten av en avtalt dekning som enten kom til utbetaling ved død eller nådd alder. Dette var et minimumsbeløp som enten forsikringstaker eller etterlatte fikk utbetalt. Det kunne i tillegg tegnes en rekke ulike tilleggsdekninger, men det er uten betydning i vår sammenheng.

⁶⁴ Se blant annet Ot.prp.nr.49 (1988-1989) s.133.

krisehjelp slik den ofte er tiltenkt fra forsikringstakers side. Lovgiver måtte derfor velge om de foretrakk et enkelt utbetalingssystem, eller om det var viktigere at dødsboene skulle få sparesaldoene til fordeling etter alminnelige formuesrettslige regler. Utvalgets flertall valgte som kjent en enkel og effektiv utbetalingsmodell.

Et annet moment som er karakteristisk for de sammensatte forsikringer er at premieinnbetalingen er underlagt faste rammer hvor man betaler en fast gjennomsnittelig premie.⁶⁵ Den gjennomsnittlige premie er lik i hele avtaletiden, og avtalen vil reduseres til en fripolise, det vil si en fullt betalt forsikring, om premieinnbetalingen blir misligholdt. Det er likevel mulig å endre risikodekningene og dermed spareplanen. Man kan imidlertid ikke lenger heve forsikringssummen fordi dette betraktes som en nytteging, og det vil ikke la seg gjøre på et produkt som er stoppet for salg. Det var likevel aldri lagt opp til at dette var avtaler som i stor grad skulle endres, selv om det altså lar seg gjøre.

Lovutvalget understreket også at det ikke er mulig å gjøre seg nytte av innestående på sparesaldoen. Man må selvsagt se bort fra de tilfeller hvor forsikringstaker avslutter hele avtalen, som i utgangspunktet innebærer at dødsrisikodekningen faller bort. Det ville også være uriktig å sammenligne en forsikringssum med formuesgoder arvelater tilegner seg gjennom et langt liv. Når forsikringstakeren ikke kan benytte seg av risikoytelsen eller sparepengene i avtaletiden, er ikke dette et vanlig formuesgode for forsikringstakeren.^{66 67}

Utvalgets fordelingsmodell ble på ny vurdert i høringen til Ot.prp.nr.49 (1988-1989). Justis- og politidepartementet kom til at det ikke var grunn til å behandle sparedelen i en forsikring annerledes da dette ville føre til et kompliserende ”to-sporet system”. Utvalgets standpunkt ble derfor opprettholdt som lovens løsning.

”Departementet har vurdert om det bør gis en særskilt regel om retten til sparedelen i en sammensatt livsforsikring. En slik regel måtte i tilfelle følge vanlige arverettslige regler, eller regler som lå nær opp til disse. Et slikt to-sporet system ville imidlertid komplisere regelverket og kunne by på beregningsmessige problemer i forbindelse med utbetalingene. I praksis representerer dessuten sparedelen ved sammensatte forsikringer et forholdsvis lite beløp sett i sammenheng med de samlede dødsfallsutbetalinger...” (Ot.prp.nr.49 (1988-1989) s.133).

Det var altså den kompliserende utbetalingen, og de klare begrensningene som følger av vilkårene, som ble avgjørende for at man tillot at en sparesaldo fordeles som lovens øvrige forsikringsytelser. Produkter som derimot *ikke* er underlagt denne problematikken, vil etter min mening, ikke være omfattet av premissene til lovutvalget og må derfor fordeles etter de alminnelige formuesrettslige regler ved et dødsfall.⁶⁸

⁶⁵ Gjennomsnittlig premie er en beregningsmetode som forsikringsselskapene ikke benytter på nyere spareprodukter.

⁶⁶ NOU 1983:56 s.110.

⁶⁷ Det er ikke helt korrekt å si at forsikringstaker ikke kan benytte seg av forsikringens verdi da det er mulig å pantsette kapitalforsikringer jf. fal § 15-8.

⁶⁸ En forsikringsteknisk gjennomgang av utbetalingen til sammensatte forsikringer har jeg fått av Gulla Kringstad, senior kundekonsulent, Vital Forsikring ASA.

4. Særlig om Rt. 2003 s. 92 - Munkvold

4.1. Problemstillingen

Twisten i denne saken stod mellom avdøde forsikringstakers ektefelle og et særkullsbarn, om hvilken fordelingsmodell som skulle anvendes på en sparesaldo tilknyttet forsikringstakers dødsrisikoforsikring, også kalt VerdiKonto Pluss (heretter bare kalt VerdiKonto).

Forsikringen, som var solgt av Gjensidige NOR Spareforsikring, ble av selskapet utbetalt i sin helhet til avdødes ektefelle. Særkullsbarnet, i egenskap av livsarving, saksøkte deretter selskapet med krav om 3/4 av sparesaldoen.

Førstvoterende oppsummerte problemstillingen slik:

"...Høyesterett skal ta stilling til om innstående beløp på sparekontoen er en forsikringsytelse som omfattes av § 15-1 annet ledd som bestemmer at « en forsikringssum som forfaller ved forsikringstakerens død, tilfaller ektefellen ». Hvis spørsmålet besvares benektende, blir resultatet at sparesaldoen går inn i avdødes dødsbo til fordeling etter arvelovens regler, slik resultatet hadde blitt hvis det f.eks. hadde vært tale om et regulært bankinnskudd" (Rt. 2003 s. 92. avsnitt 31).

4.2. Sakens anførsler

Det ble fra saksøkerens side fremhevet at sparesaldoen ikke falt inn under begrepet "forsikringssum" i fal § 15-1. Bestemmelsen i § 15-1 anføres å være en spesialregel, og ved tvil om rekkevidden av bestemmelsen må man falle tilbake på arvelovens regler.

Saksøkeren mente også at Verdikonto ikke kan sammenlignes med de sammensatte livsforsikringene, og forarbeidene kunne på bakgrunn av dette ikke tillegges vekt. Saksøkeren hevdet videre at en fordeling av oppspart kapital i henhold til forsikringsavtaleloven ville åpne for en omgåelse av kreditorenes dekningsrett (resultatet vil bli det samme for livsarvingers pliktdeklarering).

Slik saksøker tolket forsikringsvilkårene og forsikringsavtalelovens øvrige bestemmelser, sammenholdt med ekteskapslovgivningen, måtte sparesaldoen i en VerdiKonto utbetales til dødsboet, til fordeling etter de alminnelige formuerettslige regler.

Motparten hevdet derimot å ha utbetalt i samsvar med reglene i forsikringsavtaleloven og bransjepraksis for øvrig. Produktet VerdiKonto var vurdert og godkjent av Kredittilsynet etter rammer som helt klart skilte seg fra alminnelig sparing i bank.

4.3. Domslutningen

Høyesteretts flertall besluttet at også sparesaldoen i en VerdiKonto skal fordeles etter reglene i forsikringsavtaleloven. Flertallet ved førstvoterende fremhever at:

"...[J]eg legger...for det første vekt på at sparekontoen, til tross for de disposisjonsmuligheter den gir forsikringstakeren, likevel gjennom sin tilknytning til dødsrisikoforsikringen er underlagt så vidt markerte begrensninger at den vanskelig kan sies å være helt sammenlignbar med et innskudd i en bank..." (Rt. 2003 s. 92. avsnitt 45)

Det ble også avgjørende for flertallet at Kredittilsynet hadde vurdert VerdiKonto som et produkt innenfor forsikringsselskapets virksomhet. Samtidig stod man ovenfor en langvarig

og ensrettet bransjepraksis, hvor også forbrukeren har innrettet seg etter de reglene som selskapene har praktisert.

Mindretallet mente på sin side at sparesaldoen i en VerdiKonto ikke skiller seg fra en sparekonto i bank. VerdiKonto er også så ulik de sammensatte forsikringene at forarbeidene like gjerne trekker i retning av at man ikke anser sparesaldoen som del av forsikringssummen.

4.4. Min vurdering av Rt. 2003 s. 92

Dommen er svært sentral for forståelsen av hvordan Høyesterett tolker fordelingen av oppspart kapital tilknyttet spare- og kapitalforsikringer. Avgjørelsen vil riktignok bare ha betydning for kontoprodukter som i stor grad kan sammenlignes med VerdiKonto, men domspremissene vil likevel være viktige for hvordan man skal forholde seg til spare- og kapitalprodukter som er utviklet for salg i nyere tid.

Slik jeg ser det, må *lovgivers* begrunnelse for å fordele sparesaldoen i *sammensatte forsikringer*, bli avgjørende for hvordan man skal tolke fordeling av sparesaldoen i *andre typer spare- og kapitalforsikringer*. Problemstillingen hadde vært noe annerledes om lovgiver i forarbeidene hadde forutsett, og tatt stilling til, de produktene som finnes på markedet i dag.

I NOU 1983:56 s 111 uttalte lovgiver at de så for seg forsikringsprodukter der de alminnelige fordelingsregler var utelukket å anvende. I den sammenheng nevnte de kompanjongforsikringer, der formålet var å sikre medforsikrede kompanjonger økonomisk, om en av kompanjongene skulle falle fra. Jeg er enig med lovgiver i at de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler vil passe svært dårlig for denne type forsikringer.

Men i den anledning fremsetter mindretallet i Rt. 2003 s. 92 et viktig poeng: De forsikringene, som lovgiver nevnte i forarbeidene, hvor de arve-, familie- og skifterettslige regler var utelukket å anvende, vil være en sonndring uten betydning i vår sammenheng.⁶⁹

Når Verdikonto etter mitt syn ikke kan sammenlignes med sammensatte livsforsikringer, blir det avgjørende for utfallet, om de hensyn som gjør seg gjeldende for sammensatte livsforsikringer, også er hensyn som gjør seg gjeldende for fordelingen av oppspart kapital i en VerdiKonto.

For å forstå forskjellen på en sammensatt livsforsikring (se punkt 3.5) og en VerdiKonto vil en nærmere redegjørelse av produktet være hensiktsmessig. Presentasjonen av VerdiKonto samsvarer i stor grad med førstvoterendes presentasjon av produktet.⁷⁰

4.4.1. Verdikonto⁷¹

Verdikonto avløste de gamle kapitalforsikringene og ble godkjent for salg av kredittilsynet fra 1990, altså etter at forsikringsavtaleloven trådte i kraft. Produktet består av en dødsrisikoforsikring, samt en sparesaldo, og er således lik de gamle sammensatte livsforsikringene. Rammene for sparing skiller seg likevel fra de sammensatte forsikringene.

⁶⁹ Rt. 2003 s. 92. avsnitt 58.

⁷⁰ Ibid avsnitt 36-44.

⁷¹ Kontoprodukter som VerdiKonto ble solgt av de forskjellige livsselskapene i en tiårsperiode fra begynnelsen av 90-tallet til begynnelsen av 2000-tallet. Det finnes i dag fortsatt en større bestand av VerdiKonto og andre slike kontoprodukt som er i kraft.

Den verdi som kommer til utbetaling, i tillegg til en eventuell dødsrisikodekning, er avhengig av hvor mye som er spart opp fra forsikringstakers side. De sammensatte forsikringene har en tvungen gjennomsnittlig premie hvor premieinnbetaling er avgjørende for forsikringens videre eksistens. I en VerdiKonto står betaleren derimot mye friere til å velge om man vil spare penger i forsikringen.

Forsikringsvilkårene til VerdiKonto bestemmer at man betaler premie i henhold til en betalingsplan som avtales ved tegning av avtalen. Denne kan likevel endres underveis, men premien skal minimum dekke administrasjons- og risikoomkostninger for de avtalte dekninger. Eventuelt overskytende premie går inn på forsikringens sparesaldo. Sparesaldoen vil fungere som et depositum for fremtidig premie, og selskapene kan trekke fra denne saldoen for å dekke inn omkostninger tilknyttet risikodekningene og forvaltningshonorarer for avtalen. Avtalen vil således ikke opphøre om man velger å overse et betalingsvarsel, så lenge det er nok midler på saldoen til å dekke administrasjons- og risikoomkostningene.

Saldoen i en VerdiKonto blir som for øvrige spareforsikringer tilkjent renter fra selskapet, som fastsettes årlig med godkjenning av Kredittilsynet. Og fra 1993 har produktet hvert år blitt tilkjent andel av selskapets overskudd.

På bakgrunn av de vilkår og rammebetingelser som er gjennomgått hadde ikke Høyesteretts flertall noen innvendinger mot å klassifisere VerdiKonto som en forsikring. Produktet har en avtalt risikodekning, det avtales fast betaling og det tilføres renter og overskudd, som det igjen trekkes administrasjons- og risikoomkostninger av.

Jeg stille meg bak flertallets vurdering. Etter min oppfatning, er det ikke avgjørende at alle komponenter i et forsikringsprodukt er direkte knyttet til et forsikringselement. Dette må følge av en tolkning av forsikringsvirksomhetsloven § 7-1, som bestemmer at det også kan drives annen virksomhet, såfremt denne virksomheten naturlig henger sammen med *forsikringsvirksomheten*. Når sparesaldoen i en Verdikonto blant annet kan benyttes til å dekke risikopremien og andre omkostninger knyttet til forsikringsavtalen, henger sparedelen av forsikringen, etter mitt syn, tilstrekkelig sammen med forsikringsvirksomheten.

4.4.2. Fri disponering av oppspart kapital

Det er den relativt frie disponeringen av sparesaldoen som skaper tvil om sparesaldoen kan sies å være del av "forsikringssummen" etter fal § 15-1. Den avtalte betalingsplan kan fritt endres underveis både ved å senke eller forhøye beløpet. I tillegg kan man både ta ut og sette inn penger utenom den avtalte betalingsplanen.

Flertallet i Høyesterett mente likevel at sparesaldoen ikke kan benyttes like fritt som i en bank. Det følger av vilkårene at det ved avtalens start ikke kan settes inn mer penger på kontoen enn 100 % av avtalt risikoytelse. I vår sak hadde avdøde avtalt en forsikringsdekning på kr 500.000 ved død og saldoen ved start kunne ikke overstige dette. Beløpsgrensen kan etter vilkårene økes lineært til 200 % av forsikringssummen ved utgangen av avtalen. Dette betyr at forsikringstaker maksimalt kunne ha innestående 1.000.000 kroner på sparesaldoen ved avtalens slutt.

Det følger videre av vilkårene til VerdiKonto at det bare er to gebyrfrie uttak i året, hvor uttakene igjen begrenses av at saldoen må ha en innestående verdi på minst 20 måneders premie, eller minimum 2.000 kroner. Er ikke minimumsrammene oppfylt, vil forsikringen

opphøre og innestående på saldo blir utbetalt til forsikringstaker. Blir saldoen høyere enn tillatt, må forsikringstakeren ta ut pengene eller forhøye risikodekningen.⁷²

Begrensningen i vilkårene til VerdiKonto er altså et av momentene flertallet støtter seg til som begrunnelse for valg av fordelingsmodell for oppspart kapital i en VerdiKonto. Dette må bety at flertallet antar at de begrensningene som gjelder for de sammensatte forsikringene også gjør seg gjeldende for VerdiKonto.

Jeg stiller meg noe undrende til at flertallet kan vurdere rammene til VerdiKonto å være av en slik karakter at de skiller seg særlig fra en hvilken som helst høyrentekonto. Etter mindretallets oppfatning vil dødsrisikodekninger i nedre eller midtre sjikt tegnes med en sum mellom 500.000 til 1.000.000 kroner. Et engangsinnskudd i samme størrelsesorden vil trolig være ganske rommelig for folk flest. I tillegg vil det jo være mulig å spare opp til det dobbelte i henhold til vilkårene. Etter min mening vil heller ikke en så lav minimumsrammen som 2.000 kroner, ha noen betydning for at man ikke skal anse sparesaldoen som et vanlig bankinnskudd.

Høyesteretts flertall påpeker også at det bare er to gebyrfrie uttak per år fra en VerdiKonto, noe som antagelig er færre enn det som er vanlig på en høyrentekonto i dag. I en tilfeldig valgt bank som Nordea, opplyses det at kundene har tolv gebyrfrie uttak i året på en høyrentekonto.⁷³ I alminnelighet vil sparekunder likevel ikke ha et stort behov for å jevnlig ta ut penger fra en slik konto. Begrensningene i antall gebyrfrie uttak kan uansett neppe tas til inntekt for at dette er en begrensning av en slik grad at det skulle ha noe betydning i denne sammenheng. Kunden vil som oftest ikke være forhindret fra å benytte seg av innestående på høyrentekontoen, selv om et uttak belastes med gebyrer.

Slik jeg ser det, er friheten til å styre utviklingen på sparesaldoen en nyvinning i forhold til de sammensatte forsikringene. Ved de tidligere ordningene kunne man også øke eller senke dekningene, og dermed sparingen. Det ville også være mulig å avslutte forholdet slik at de oppsparte midler ble utbetalt til forsikringstakeren. De sammensatte forsikringene var likevel låst til det som til enhver tid var avtalt, og man kunne ikke endre dette uten en omstendelig prosess, der nye beregninger og betalingsplaner måtte iverksettes. Vilråene for de sammensatte forsikringene var altså ikke tilrettelagt for mange endringer, i motsetning VerdiKonto som er skreddersydd for variert sparing.⁷⁴

Det fremstår for meg som avgjørende for både flertallet i NOU 1983:56 og Politi- og Justisdepartementet i Ot.prp. nr. 49 (1988-89), at det var den kompliserende prosessen med å skille risikodekningen og sparesaldoen fra hverandre, når forsikringen forfalt ved død, som gjorde at det var hensiktsmessig å kategorisere hele utbetalingen som en "forsikringssum" jf fal § 15-1 (se punkt 3.5.).

VerdiKonto har derimot en helt separat sparedel som ikke er integrert i risikodekningen. Den er riktignok knyttet opp mot risikodekningen, men dette skyldes formodentlig en forsikringsteknisk ordning, hjemlet i forsikringsvirksomhetsreglene. Som korrespondansen mellom Gjensidige Spareforsikring og Kredittilsynet viser, nektet Kredittilsynet en lineær

⁷² Ønsker forsikringstakeren å forhøye risikodekningen vil dette kreve nye helseopplysninger.

⁷³ <http://www.nordea.no/sitemod/default/index.aspx?pid=872752>

⁷⁴ Se avhandlingens punkt 3.5.

sparing på en VerdiKonto som tilsvarte 400 % av risikobeløpet. Gjensidige måtte som kjent nøye seg med et maksimalbeløp på sparesaldoen tilsvarende 200 % av risikodekningen.⁷⁵

4.4.3. Hva er en forsikringssum?

Det følger av fal §§ 15 -1 og 15- 2 at det er en "forsikringssum" som skal fordeles når forsikringsavtalens avtalte ytelser forfaller.

I vår sammenheng må forståelsen av begrepet "forsikringssum", søkes i fal § 10-2 litra d), som definerer kapitalforsikring som "forsikring hvor selskapet skal utbetale et bestemt beløp..." Både ordet "forsikring" og "bestemt beløp" er begrep som etter mindretallets forståelse ikke sammenfaller med sparesaldoen til VerdiKonto. Dette må også jeg slutte meg til.

Slik jeg ser det, kan en tolkning av begrepet "bestemt beløp", vanskelig omfatte en sparesaldo som styres så fritt som i en VerdiKonto. I motsetning til de sammensatte forsikringene kan forsikringstaker endre beløpet på sparesaldoene så ofte han ønsker. Det vil dermed ikke være mulig for selskapet å avtale et "bestemt beløp" som skal komme til utbetaling på noe tidspunkt i avtaleperioden. Etter alt å dømme sikter loven i dette tilfellet til den avtalte risikodekningen, som er utgangspunktet for alle kapitalforsikringer med spareavtaler. At man kan omtale oppspart kapital i en sammensatt forsikring som et bestemt beløp, kan nok forsvares med at sparesaldoen som skal utbetales ved nådd alder i realiteten er et "bestemt beløp". I en sammensatt forsikring avtales det nemlig at det skal utbetales et bestemt beløp både ved død og nådd alder.

Flertallet og mindretallet har ulik oppfatning av denne problematikken. Flertallet mener at forsikringstakere vil ha en berettiget forventning til at også sparesaldoen regnes som en forsikringssum. Forsikringstaker vil forholde seg til forsikringsvilkårene til VerdiKonto, som i punkt 8.4.2 referer til at etterlatte har rett på alle ytelser som forfaller ved død. Det følger også av vilkårene at forsikringssummen skal fordeles etter forsikringsavtaleloven kapittel 15.⁷⁶

Mindretallet refererer på sin side til forsikringsvilkårene i punkt 1.5, som bestemmer at:

"Forsikringssum er det spesifiserte beløp som utbetales når forsikringstilfellet inntreffer, dvs. ved død eller ved varig ervervsuførhet. ..."

Mindretallet foretar så en konkret ordlydstolkning av vilkåret, og hevder at det vil være naturlig for forsikringstakeren å lese vilkåret som at den begunstigede får rett til risikobeløpet og ikke sparesaldoen.

Spiresaldoens primære nytteområde er jo først og fremst at den kan benyttes av forsikringstaker ved behov eller ved nådd alder. At vilkårene i punkt 2.2.2. fastslår at sparesaldoen også skal komme til utbetaling ved død i avtaletiden, vil ikke endre dette bildet.⁷⁷

⁷⁵ Se også Rt.2003 s. 92, avsnitt 66.

⁷⁶ Ibid avsnitt 48.

⁷⁷ Ibid avsnitt 60-61.

Også årsoppgaven og forsikringsbeviset⁷⁸, som er forsikringstakers hjemmelsgrunnlag for de avtalte dekninger, uttrykker at forsikringssum ved død tilsvarende 500.000 kroner, samt at sparesaldoen skal utbetales i tillegg. Her er jeg enig med mindretallet, som mener at dette trekker i retning av at selskapet ikke fremstiller sparesaldoen som en del av "forsikringssummen".⁷⁹

Man bør kanskje være forsiktig med å ta en slik uttalelse til inntekt for at man ved en fremtidig tvist vektlegger hvordan selskapene kategoriserer sparesaldoen på et forsikringsbevis. På bakgrunn av dommen kan jo selskapene endre teksten på nytegnede avtaler slik at forsikringssummen også omfatter sparesaldoen.

Slik mindretallet ser det, vil heller ikke Kredittilsynets begrensning av sparesaldoen ha betydning for hva som skal forstås som "forsikringssum". Begrensningen skyldes det regelverket Kredittilsynet må overholde, ikke "forsikringsmessige/forsikringstekniske grunner". Begrensningen har derfor bare sammenheng med at selskapene må drive i samsvar med "naturlig...forsikringsvirksomhet" jf. forsikringsvirksomhetsloven § 7-1.⁸⁰

4.4.4. Kredittilsynet⁸¹

Det var ikke bare rammevilkårene til VerdiKonto som var avgjørende for flertallets valg av fordelingsmodell for oppsparte kapital. Førstvoterende for flertallet legger tilsynelatende stor vekt på at Kredittilsynet har godkjent produktet.

"...Og selv om Kredittilsynet under sin virksomhet ikke har bedømt anvendelsen av §15-1 på denne ordningen, er det ikke uten interesse å konstatere at Gjensidiges VerdiKonto på vanlig måte er vurdert av Kredittilsynet som et produkt innenfor forsikringsselskapets virksomhet."⁸²

Slik jeg oppfatter dette, er det gode grunner for å stille seg spørsmålet om Kredittilsynet på en tilfredsstillende måte har vurdert fordelingen av sparesaldoen, så lenge dette ikke er særskilt utredet. At produktet faller innenfor forsikringstakers virksomhet, kan ikke være ensbetydende med at man fordeler sparesaldoen etter reglene i forsikringsavtaleloven. Det fremstår i det minste pussig for meg om ikke oppspart kapital kan være så atskilt fra risikodekningen, at saldoen kan fordeles etter de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler. Etter min oppfatning er ikke forsikringsvirksomhetsloven § 7-1 til hinder for at man kan ha ulike fordelingsregler for oppspart kapital og risikoytelsene.

Når det gjelder forvaltningsretten, vil lovkravet som hovedregel hindre at forvaltningspraksis kan fungerer som primært rettsgrunnlag. Men praksisen kan selvsagt være et viktig tolkningsmoment.⁸³ Med andre ord er Kredittilsynets vurderinger bare et av flere relevante tolkningsmoment. Men denne dommen viser at Høyesteretts flertall legger betydelig vekt på Kredittilsynets vurderinger i denne saken.

Når Kredittilsynet tar standpunkt til om VerdiKonto er et produkt som faller inn under forsikringsvirksomhetsloven § 7-1, er vi følgelig på et lovbundet område. Men bestemmelsen

⁷⁸ Fal § 11-2 se også Rt. 2003 s. 92 avsnitt 3.

⁷⁹ Nå viser jo utbetalingen i denne saken at Gjensidiges faktisk tolket sparesaldoen som en del av forsikringssummen, men det er likevel ikke avgjørende for forsikringstakers naturlige forståelse av ordlyden i forsikringsvilkårene.

⁸⁰ Rt. 2003 s. 92 avsnitt 66

⁸¹ LOV-1956-12-07 nr 01: Lov om tilsynet for kredittinstitusjoner, forsikringsselskaper og verdipapirhandel m.v. (kredittilsynsloven).

⁸² Ibid avsnitt 45.

⁸³ Nygård, Rettsgrunnlag og standpunkt s. 104.

er av en skjønnsmessig karakter og det blir opp til Kredittilsynet å trekke grensene for hva som er forsikringsvirksomhet. Spørsmålet for domstolen blir derfor hvor stor vekt de skal tillegge Kredittilsynets vurdering.

En slik avveining er vanskelig, og det må avklares i hvert enkelt tilfelle hvor mye dommene skal vektlegge forvaltningspraksis. Nils Nygård gir uttrykk for denne vanskelige grensedragningen i boken, Rettsgrunnlag og Standpunkt på s. 214:

"...Det kan verka som eit paradoks at når domstolane skal overprøve praksis i forvaltninga, kan praksis koma inn og bidra til tolkinga, eventuelt styra den..."

Magnus Aarbakke stiller seg svært kritisk til en slik måte å bruke forvaltningspraksis på. Om domstolen legger for mye vekt på forvaltningspraksis vil det være en fare for at domstolene resignerer og stadfester praksis uten at eget verdigrunnlag blir vurdert, som er viktig for en rettsutvikling i Norge. Samtidig står vi i fare for at en slik ordning svekker rettsikkerheten.⁸⁴

Torstein Eckhoff er mindre kritisk til en slik praksis, og understreker at domstolene ikke bør tvinge forvaltningen til å endre godt innarbeidet praksis, med mindre det foreligger gode grunner for dette. Eckhoff mener at domstolens ønske om en endring ikke i seg selv er nok.⁸⁵

Jeg enig i både Aarbakke og Eckhoff sine synspunkter, og jeg tror det blir riktig av domstolene å velge en middelvei mellom det å legge for stor vekt på forvaltningspraksis, og blindt følge etablert og gjennomarbeidet praksis bare fordi det skaper forutberegnlighet. I vår sak sitter jeg likevel med et inntrykk at flertallet noe ukritisk legger Kredittilsynets godkjenning av produktet til grunn som et argument for å fordele oppspart kapital i samsvar med reglene til forsikringsavtaleloven.

Slik jeg ser det, må det være avgjørende at Kredittilsynet ikke har vurdert fordelingen av sparesaldoen etter fal § 15-1. Av denne grunn kan ikke Høyesterett alene støtte seg på Kredittilsynets godkjenning av produktet. Som nevnt er det fullt mulig å ha et forsikringsprodukt som følger flere regelsett ved et oppgjør av forsikringen.

Det som er spesielt ved Kredittilsynets vurderinger i denne sammenheng, er at det ikke er mulig å støtte seg på tidligere godkjenninger av andre forsikringsprodukter, når VerdiKonto skiller seg vesentlig fra disse. I brevvekslingen med Kredittilsynet uttrykker Gjensidige at verken forsikringsvirksomhetsloven eller forsikringsavtaleloven er laget med utgangspunkt i det foreslåtte produkt, og det nye produktet forutsetter et nytt begrepsapparat. Høyesterett får etter mitt syn et klart signal om at det kan være hensiktsmessig å grundig gjennomgå Kredittilsynets vurderinger på bakgrunn av denne uttalelsen.⁸⁶

4.4.5. Bransjepraksis

For flertallet var det også et viktig poeng at VerdiKonto er et forsikringsprodukt som har eksistert i over 10 år, og at forsikringsbransjen i fellesskap har tolket fordelingen av oppspart kapital slik at utbetalingen må falle inn under reglene i forsikringsavtaleloven. På bakgrunn av dette vil også forsikringstakerne ha en berettiget forventning om en fordeling av den

oppsparte kapital i tråd med det lovens skisserte løsning, noe som også følger direkte av vilkårene til produktet.⁸⁷

For privat bransjepraksis vil lovhjemmelen også være den primære rettshjemmel. Hvorvidt bransjekutymen skal tillegges rettskildemessig vekt må avgjøres etter en konkret helhetsvurdering. Betydningen av kutymen vil øke proporsjonalt med fravær av andre rettskildefaktorer.⁸⁸

I vår sak foreligger det både lov og forarbeider som kan avklare omfanget av bestemmelsen. Det er likevel klart at verken lov eller forarbeider løser det konkrete problemet knyttet til fordeling av oppspart kapital i en VerdiKonto. Det kan da være nærliggende å vektlegge en enstemmig og vedvarende bransjekutyme, særlig når denne kutymen synes å bli oppfattet blant kundene som gjeldende rett.⁸⁹ Men slik jeg har tolket forarbeidene kan man ikke umiddelbart legge til grunn at oppspart kapital i en VerdiKonto skal fordeles etter reglene i forsikringsavtaleloven, når produktet klart skiller seg fra de sammensatte forsikringene.

Det vil da være naturlig å spørre seg om flertallet ikke lar bransjen slippe noe lettvint unna når bransjen baserer utbetalingen på en praksis de har utarbeidet på egenhånd. En forsikringsavtale er en avtale mellom selskapet og forsikringstaker. Om selskapet bestemmer at forsikringstakers sparesaldo skal fordeles etter reglene i forsikringsavtaleloven, og dette ikke viser seg å være i samsvar med lovens bestemmelser, må man etter min mening falle tilbake på de alminnelige fordelingsregler. Det tap som eventuelt følger av bristende forutsetning for forsikringstaker, må søkes erstattet gjennom alminnelige kontraktsrettslige regler.

4.5. Oppsummering

Når Høyesterett i domspremissene tolker bransjepraksis, forvaltningspraksis og en samlet vurdering av forarbeid og lov til gunst for saksøkte, har jeg likevel en følelse av at flertallet ikke leverer en tilstrekkelig begrunnet domslutning. Slik jeg ser det, har verken forsikringsbransjen eller Høyesterett lagt tilstrekkelig vekt på det som var det reelle problemet knyttet til oppspart kapital i en sammensatt forsikring; nemlig at kompleksiteten til produkt gjorde det vanskelig å skille sparesaldoen fra risikodekningen. Når sparesaldoen i en VerdiKonto blir utbetalt som et tillegg til risikodekningen, vil det etter mitt syn ikke være vanskelig å utbetale sparesaldoen til dødsboet, og risikoytelsen i henholdt til reglene i forsikringsavtaleloven.

Personlig er jeg enig med mindretallet, som mener at forarbeidene like gjerne kan trekke i retning av at sparesaldoen i en VerdiKonto ikke skiller seg fra en sparekonto i hvilken som helst bank. Som kjent vil ethvert aktivum som befinner seg på avdødes bankkonti, og som han er faktisk og juridisk eier av, fordeles etter de alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler.

Med dette utgangspunkt vil det ikke være avgjørende hvordan Kredittilsynet og forsikringsbransjen forholder seg til fordeling av oppspart kapital i en VerdiKonto, når de etter min mening tolker forarbeidenes premisser galt.

⁸⁷ Ibid avsnitt 47- 48.

⁸⁸ Høgberg, Kontraktstolkning s. 183-185.

⁸⁹ Rt.2003 s. 92, avsnitt 48.

⁸⁴ Aarbakke, Forvaltningens praksis s. 165-166.

⁸⁵ Eckhoff, Rettskildelære s. 241.

⁸⁶ Rt.2003 s. 92, avsnitt 59.

Uavhengig av mitt ståsted er Rt. 2003 s. 92 gjeldende rett for fordeling av oppspart kapital i VerdiKonto og andre tilsvarende kontoprodukt. Det interessante er i hvilken grad denne dommen vil legge føringer i en tvist som omhandler andre spare- og kapitalprodukter.

Vi skal derfor i det følgende gjennomgå noen nyere spare- og kapitalprodukter, som i dag selges av to av de ledende liv- og pensjonsselskapene i Norge; Vital Forsikring ASA og Storebrand ASA.

5. Dagens forsikringsprodukter

5.1. Kort om produktutviklingen

Forsikringsselskapene konkurrerer i dag uten tvil med andre finansielle institusjoner om kundenes sparepenger. Et stadig mer konkurransepreget samfunn fordrer at også forsikringsselskapene utvikler seg i takt med kundenes forventninger. Dette gjenspeiler seg i de produktene som selskapene selger, og som vi skal se knytter markedsføringen seg mer til mulig avkastning på sparepengene, enn muligheten for å bli tilstrekkelig forsikret.

Loven begrenser imidlertid forsikringsselskapene i det forsikringsvirksomhetsloven § 7-1 første ledd definerer virkeområdet:

"Et forsikringsselskap kan bare drive forsikringsvirksomhet og virksomhet som naturlig henger sammen med forsikringsvirksomhet."

Dette betyr i korthet at forsikringsselskapene som utgangspunkt må selge produkter som i en eller annen form innehar et forsikringselement. Tidligere var det fokus på de rene risikoforsikringene og de sammensatte livsforsikringene, og forsikringselementet var det viktigste ved disse produktene. En nyutvikling kom altså i 1990, da kundene ble introdusert for en rekke varianter av kontoprodukter som satte fokus på sparing.⁹⁰ Dette har videre utviklet seg på en markant måte, og vi skal nedenfor blant annet se på fondssparing hvor forsikringselementet er et tillegg på henholdsvis 1 og 5 % av sparesaldo om forsikringstaker dør.

5.2. Fondssparing og garantert avkastning

5.2.1. Innledning

I privatmarkedet er det to typer spare- og kapitalprodukter selskapene konsentrerer seg om; garanterte spareprodukter der sparepengene går inn i selskapenes fellesforvaltning, og er avhengig av utviklingen til selskapsporteføljen, og fondssparing, der kunden mer eller mindre styrer avkastningen sin selv.

Før jeg presenterer produktene må jeg understreke at det ikke er produktene i seg selv som jeg er skeptisk til. Det som fremstår som alarmerende er at forsikringsselskapene på bakgrunn av forarbeidene og en rettsavgjørelse som i mine øyne ikke kan sammenlignes med disse produktene, likevel bestemmer at oppspart kapital skal fordeles etter reglene i forsikringsavtaleloven. En manglende avklaring av problemet kan føre til at selskapene lider

⁹⁰ Brinch m. fl. Personforsikring s 26.

unødig økonomisk tap i en eventuell tvist om fordeling av oppspart kapital. Rt. 2003 s. 92 har vist at det ikke er enstemmighet rundt fordeling av oppspart kapital i nyere forsikringsprodukter.

5.2.2. Produktene⁹¹

Produktene som blir gjennomgått knytter seg til fondssparing og garantert rente og er innhentet fra Vital Forsikring ASA og Storebrand ASA. Produktene er i stor grad samsvarende i begge selskapene, og jeg går derfor ikke inn i forskjellene mellom dem, men viser til dem om hverandre.

De garanterte produktene som presenteres er "Vital Garanti Kapital" og "Storebrand Livkonto med sparing". Produktene åpner for et engangsinnskudd hvor selskapene krever at forsikringstaker oppretter en dødsrisikodekning som tilsvarer 30 % av innskuddet. Det kan maksimalt plassere 10 millioner kroner per avtale, men forsikringstaker kan likevel opprette 3 avtaler i alt, såfremt hver avtale tegnes på en ny forsikret person.

Dødsrisikodekningen belastes med en årlig risikopremie. I tillegg til innskuddskostnader, vil sparebeløpet hvert år belastes med et forvaltningshonorar som i realiteten blir dekket av en årlige garantert rente. Den garanterte renten fastsatt ved tegning av avtalen og gjelder for hele avtaletiden.⁹² Det er ikke noen bindingstid på avtalen og forsikringstaker kan når som helst bryte seg av hele eller deler av sparebeløpet.

Produktene begrenses noe av et minsteinnskudd hos Vital på 250.000 kr og hos Storebrand på 100.000 kr. Dette er likevel ikke så viktig i vår sammenheng, da det i et arveoppgjør vil være betydelige summer i omløp. Tenker man at en arvelater ønsker å unndra alle sine verdier for arvingene, kan arvelateren sent i livet selge alt han eier, flytte på et privat pleiehjem, og plassere resten i en "Vital Garanti Kapital". Deretter kan han som forsikringstaker begunste Sportsklubben Brann til å motta forsikringssummen som forfaller ved hans død.

På bakgrunn av det rent forsikringstekniske er det ikke problematisk å karakterisere produktene som forsikringer. Spørsmålet blir likevel om produktene skiller seg fra en VerdiKonto på en slik måte at de må avgjøres konkret hvilke fordelingsregler som gjelder for disse nye produktene. Slik jeg ser det, har vi gått fra en produktutvikling der sparing var et tillegg til forsikringsdekningen, til en ordning der forsikringselementet er et tillegg til kapital sparingen.⁹³

Den andre produktgruppen som skal nevnes er fondssparing, hvor man kan stille seg spørsmålet om forsikringsselskapene nærmer seg grense for hva som ikke lenger anses som forsikringsvirksomhet. Fondsforsikringene "Vital Link Kapital" og "Storebrand Fondskonto", som opererer med forsikringselement med et tillegg på 1 og 5 % av sparesaldo ved dødsfall, synes i alle fall i mine øyne å krysse grensen. Det må understrekes at ikke noen av disse produktene er stoppet av Kredittilsynet.

⁹¹ For øvrige opplysninger til produktene vises til produktarkene som vedlegg til avhandlingen. Produktarkene er innhentet fra selskapenes hjemmesider på Internett: <https://www.vital.no/person/produkter/>. Det er ikke tilordnet eget produktark på Storebrand Livkonto med sparing, se <http://www.storebrand.no/storebrand/nyaapen/NyPrivatp.nsf>

⁹² Garantert rente er i 2006 på 2,75 % både for Vital- og Storebrandkunder.

⁹³ Se også Brynildsen m. fl. Forsikringsavtaleloven med kommentarer s. 395.

Fondssparing innebærer at forsikringstaker selv styrer utviklingen på sine sparepenger ved at pengene plasseres i ulike fond som selskapene tilbyr kundene å spare i. Sparepengene kan dermed i realiteten gå tapt eller i beste fall mangedobles i avtaletiden. Det tildeles nemlig ikke garantert rente på dette produktet da fondskursene til en hver tid avgjør verdien på avtalen. Som for øvrige forsikringer påløper det i avtaletiden risikoomkostninger, forvaltningshonorarer og innskuddskostnader. Dette tilsier at fondssparing også er et forsikringsprodukt.

Det er likevel meget spesielt at det knapt nok er et forsikringsselement i disse avtalene. Det må på bakgrunn av dette vurderes om forsikringsavtaleloven kan benyttes som hjemmel for fordeling av oppspart kapital.

5.3. Hvordan fordele oppspart kapital ved død på disse produktene?

På bakgrunn av Rt. 2003 s 92, må det avgjøres om disses produktene som nå er gjennomgått er så like sammensatte livsforsikringer, og slik jeg ser det, *yterpunktet* VerdiKonto, at disse produktene også følger forsikringsavtaleloven når oppspart kapital skal fordeles ved forsikringstakers død.

Det kan hevdes at disse produktene som har fra 1 til 30 % som forsikringsselement på avtalene sine, skiller seg både fra sammensatte forsikringer og Verdikonto. I de sammensatte forsikringene var risikobeløpet like stort eller større enn sparebeløpet, og for Verdikonto tillot Kredittilsynet bare en sparesaldo som maksimalt tilsvarte 200 % av risikobeløpet.

De omtalte garanterte produktene krever som nevnt at 30 % av sparebeløpet tilknyttes en dødsrisikodekning. Dette vil si at et innskudd på 10 millioner kroner fordrer at forsikringstaker må tegne en dødsrisikodekning på 3 millioner kroner. Som vi ser vil sparebeløpet utgjøre mer enn 300 % av dødsrisikodekningen, noe Kredittilsynet ikke godtok på en VerdiKonto. Forskjellen vil jo bli enda større på fondsproduktene.

Et annet moment i denne sammenheng er at sparepengene i de tidligere produktene ble styrt av dødsrisikodekningen. For de nye produktene blir dødsrisikodekningen styrt av hvor mye forsikringstakeren ønsker å spare.

Det er mye som taler for at vi her er utenfor det som var utgangspunktet for at forsikringsytelser hadde en spesiell funksjon, og som rettferdiggjorde en disposisjonsmodell som tilsidesatte de etablerte arve-, familie- og skifterettslige regler. Når forsikringsselementet kommer i skyggen av et ønske om høy avkastning på sparepengene, ser jeg ingen beskyttelsesverdige argumenter for å tillate at man fordeles oppspart kapital etter reglene i forsikringsavtaleloven. Det vil heller ikke være noen problem å skille risikodekningene fra sparebeløpet ved et eventuelt oppgjør. Produktene fremstår heller ikke som om dem er tegnet med tanke på død, men mer som et spareprodukt til nytte for forsikringstaker mens han er i live.

I Rt. 2003 s. 92 vektlegger flertallet i Høyesterett hvordan selskapene og kredittilsynet forholdt seg til produktene. Kredittilsynet har ikke noen innvendinger mot de omtalte produktene slik som det fremstår nå.⁹⁴ Selskapenes oppfatning av produktene har derimot

⁹⁴ Noen korrespondanse mellom selskapene og tilsynet har jeg dessverre ikke fått tak i.

vært mulig å innhente gjennom markedsføringen de har av produktene. Storebrand presenterer sin Fondskonto Link på følgende måte:

"Storebrand Fondskonto Link er en fleksibel spareform hvor du kan investere engangsbetøp eller spare regelmessig i et stort utvalg av fond.", "Gratis fondsbytter og skattefordeler gir deg muligheten til å oppnå høyere avkastning. Du betaler ikke inntektsskatt på avkastningen i spareperioden, og det er ingen bindingstid på pengene." (Se vedlagt produktark).

Som vi ser av produktinformasjonen blir ikke Fondskonto Link fremstilt for kunden som et forsikringsprodukt, men som et produkt som kan gi mest mulig avkastning på sparepengene. Forsikringsselementet er som nevnt en utbetaling ved død på 5 % av sparesaldo. Da sparesaldoen på grunn av negativ fondsutvikling kan gå i null, kan dette vanskelig forstås som en forsikring som er tegnet som en *krisehjelp* til etterlatte om forsikringstaker skulle falle fra.

6. Avsluttende vurderinger

6.1. En uakseptabel ordning som strider arvelovens regler?

Når man ved arvelaters død og med hjemmel i disposisjonsreglene til forsikringsavtaleloven, kan sette av store summer som fordeles utenom arvereglene, er dette etter mitt syn en uakseptabel ordning i strid med etablert rett. Dette begrunner jeg i lovgivers premisser for fordeling av oppspart kapital i spare- og kapitalforsikringer (punkt 3.4 og 3.5.)

Det er vanskelig for meg å se klare forskjeller på oppspart kapital i dagens forsikringsprodukter og vanlige spareordninger i bank. Grensen for hva man kan sette inn på sparesaldoen i en VerdiKonto må kunne sies å være rommelig for folk flest, og i de nyere produktene er jo denne grensen mye høyere. Vilkårene til dagens produkter tillater at man fyller opp saldoen sent i avtaleperioden og forsikringstaker kan dermed velge å sette alt av formue inn på en forsikring når helsen skranter, i den hensikt å fordele arven uten at arvelovens regler aktiveres. Dette syn er på mange måter i tråd med mindretallets bekymringer i NOU 1983:56 s.118.

Man kan spørre seg om folk i alminnelighet virkelig søker å omgå reglene som arveloven stiller opp. Mindretallet i Rt 2003 s. 92 mente at dette ikke var tilfellet, men samtidig erkjennes det at kjernefamiliene er under konstant endring og nye familiekonstellasjoner vil oppstå. Ektefeller med hvert sitt særkullsbarn, samt barn i fellesskap er ikke lenger en uvanlig familiesammensetting.⁹⁵ Behovet for å sikre den nye familien økonomisk kan ha beskyttelsesverdige grunner, men mindretallet ønsker ikke at man kan omgå lovens regler som følge av nye forsikringsprodukt. Sikkerhetsventilen som finne i fal § 15-6 er heller ikke en tilstrekkelig god regel og det er også vanskelig å si hvor god beskyttelse reglen faktisk gir da den sjelden blir prøvd rettslig. I den grad bestemmelsen påberopes vil den som oftest føre til tvister, og mindretallet anser det som et stort onde i arverettslig sammenheng.

At tvister er et onde i arverettslig sammenheng er det neppe noen uenighet om. Lovgiver vektlegger viktigheten av en rask utbetaling, og en tvist vil ofte føre til store forsinkelser. Det er uansett slik at § 15-6 i prinsippet er en viktig revisjonsregel, selv om det er bestemt at den skal være en snever unntaksregel. Slik jeg ser det, er den legale beskyttelsen av mindreårige

⁹⁵ En stor undersøkelse av Statistisk sentralbyrå viser at 21400 barn opplevde foreldrebrudd i 1999, http://www.ssb.no/vis/magasinct/slik_lever_vi/art-2005-04-04-01.html

livsarvinger, og livsarvinger som enda ikke har fullendt oppfostring, et viktig rettsområde også i en forsikringsteknisk sammenheng. Dette skyldes at rettstilstanden de lege lata, foreløpig synes å tilrettelegge for en fordeling av oppspart kapital som klart skiller seg fra arvelovens grunnleggende forutsetninger.

Når forsikringsproduktene har utviklet et stort skille mellom risiko og sparing, bør lovens hovedregel være at oppspart kapital fordeles etter lovens alminnelige arve-, familie- og skifterettslige regler. Dette vil fremstå som en naturlig hovedregel basert på den sterke posisjonen til pliktdelsinstituttet i norsk arverett. Skal pliktdelsinstituttet innskrenkes bør dette følge av lovendringer og ikke en kreativ produktutvikling i forsikringsbransjen.

Basert på produktutviklingen bør mindretallets synspunkter i Rt. 2003 s. 92 vinne frem i en tvist om fordelingen av oppspart kapital i produkter som "Vital Garanti Kapital" og "Fondskonto Link". Dette vil føre til en rettstilstand som er i samsvar med premissene NOU 1983:56, samt de legislative hensynene bak arveinstituttet.

6.2. Bør loven revideres?

Etter min oppfatning kan det være formålstjenelig med en gjennomgang av regleverket fra Justisdepartementets side. Forsikringsproduktene åpner i dag utvilsomt for en omgåelse av arvelovens pliktdelsregler og lovgiver må avgjøre om dette er en ønskelig rettstilstand. Det fremstår i alle fall som tvilsomt om dette var en rettstilstand lovgiverne så for seg ved vedtagelsen av forsikringsavtaleloven i 1989.⁹⁶

⁹⁶ I et eventuelt revisjonsarbeid vil naturligvis kreditors dekningsrett, som ikke er utredet i denne sammenheng, være av stor interesse for resultatet.

Litteraturliste:

Aarbakke, Magnus: Forvaltningens praksis og uttalelser som rettskilder for domstolene, Skatterett 1985.

Arnholt, Carl Jakob: Arveretten. Oslo 1981.

Brynildsen, Claus, Lid, Børre og Nygård, Truls: Forsikringsavtaleloven med kommentarer. Oslo 2001.

Bull, Hans Jacob: Et FAL fremover. Oslo 1990.

Bull, Hans Jacob: Innføring i forsikringsrett – Utkast til lærebok. Oslo 2003.

Eckhoff, Torstein: Rettskildelære 5. utg. ved Jan E. Helgesen. Oslo 2001.

Høgberg, Alf Petter: Kontraktstolkning. Oslo 2006.

Lødrup, Peter: Arverett 4.utgave. Oslo 1999.

Lødrup, Peter: Bør reglerna om laglott (tvangsarv, plikt) och formkrav vid dödsrättshandlingar bevaras? Det 34:e nordiske juristmötet, Stockholm den 21-23 augusti 1996.

Marianne Brinch med flere: Personforsikring, avtale – service – oppgjør - en innføring. Lærebok BI 2005.

Nygård, Nils: Rettsgrunnlag og standpunkt. Bergen 1999.

Selvig, Erling: Kjøpsrett til studiebruk. Oslo 2004.

Lovforarbeider:

Ot.prp. nr. 25 (1930) med særskilt bilag – utkast til lov om forsikringsavtaler (1925).

Ot.prp. nr. 14 (1937)

Ot.prp.nr. 49 (1988-1989)

Innst. O. XI (1937)

Innstilling fra Arvelovkomiteen (Bergen/Orkanger 1962)

NOU 1983:56 – Lov om avtaler om personforsikring.

Lovhenvisninger:

LOV 1972-03-03 nr 05: Lov om arv m.m.

LOV 1988-06-10 nr 39: Lov om forsikringsvirksomhet.

LOV 1956-12-07 nr 01: Lov om tilsynet for kredittinstitusjoner, forsikringsselskaper og verdipapirhandel m.v. (kredittilsynsloven).

Domsregister:

Rt. 2003 s.92.

Andre kilder:

http://www.fnh.no/Endelig_livstatistikk_4_kvartal_2005_PDGIQJ245105.pdf.file

<http://www.nordea.no/sitemod/default/index.aspx?pid=872752>

<http://www.ssb.no/emner/05/01/arv/>

http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2005-04-04-01.html

<http://www.storebrand.no/storebrand/nyaapen/NyPrivatp.nsf>

<http://www.vital.no/person/produkter/>

Vedlegg:

Produktark:

Fondskonto Link

Vital Garanti Kapital

Vital Link Kapital